

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Samen *leren*, samen *impact*

Inspirerende voorbeelden van hoe leerlingen maatschappelijke
impact maken en sociaal ondernemen op school

April 2026

Wil jij ook graag meer met de ideeën van leerlingen om iets goeds te doen voor de school of de omgeving? In dit magazine kun je lezen hoe je de maatschappelijke betrokkenheid van leerlingen stimuleert en hoe je ze leert sociaal te ondernemen. Naast inspirerende voorbeelden bevat dit magazine ook veel achtergrondinformatie, bijvoorbeeld over hoe dit past binnen de taken van de school.

Inspirerende voorbeelden van maatschappelijke betrokkenheid van leerlingen

Veel kinderen en jongeren willen graag 'iets goeds doen' voor een ander. Als onderwijsprofessional kun je die maatschappelijke betrokkenheid stimuleren. Wil jij dat ook, maar weet je niet hoe je moet beginnen en hoe het past bij alle andere taken op school? In dit magazine lees je alles over 'sociaal ondernemen' in de klas, met inspirerende voorbeelden.

Leeswijzer

Welkom bij dit magazine met inspirerende voorbeelden en praktische informatie. Je kunt hieronder doorklikken naar 11 verschillende voorbeelden van scholen en leerlingen die maatschappelijk betrokken acties ondernemen. Aan de basis stonden steeds ideeën van leerlingen, medewerkers en maatschappelijke organisaties.

Daarnaast bevat dit magazine meer **informatie** over:

- de geleerde lessen en **genoemde tips van de scholen**
- de organisaties waarmee de scholen hebben **samengewerkt**.
- hoe **maatschappelijk betrokken leerlingen** zijn
- hoe **leerlingenparticipatie bijdraagt aan de ontwikkeling** van kinderen
- wat **sociaal ondernemen** is en wat is de meerwaarde daarvan is voor de leerlingen
- 'het waarom' via de **Pedagogiek van de Hoop**
- hoe het inzetten op maatschappelijke betrokkenheid van de leerlingen past binnen **de taken van de school?**
Onder andere binnen **burgerschap, executive functies en Loopbaanoriëntatie- en begeleiding (LOB)**
- **thema's** waar leerlingen mee aan de slag kunnen

Inhoud

Leeswijzer	3
-------------------	----------

Inspirerende voorbeelden	6
---------------------------------	----------

Restaurant van de school van eigen moestuin, gerund door leerlingen	10
Feest en armoede: sociaal ondernemen met kleuters	13
De leerlingen van de AL Ummah school aan de slag met activerend burgerschap door een braderie te organiseren en meer!	16
Via schooleigen burgerschapsdoel een inzamelactie voor de voedselbank op de Enschedese Schoolvereniging	19
Een High tea voor eenzame ouders op de Julianaschool	21
Eco-teams en MDT voor Duurzaamheid vanuit het hart en beleid	22
VSO Marienberg: acties van leerlingen voor Serieus Request	24
Windwikkels op de middelbare school in Texel	26
Greenteams in Zoetermeer, voorbeeld van het Alfrink College	28
Mens & Afval op het Twickel college	30
Het Stellingwerf College en Firda gaan Los met Lislodde via Spark The Movement	32

Achtergrondinformatie	36
------------------------------	-----------

1 Tips voor het starten van maatschappelijke betrokkenheid van de leerlingen	36
2 Hoe maatschappelijk betrokken zijn leerlingen?	39
3 Hoe draagt leerlingenparticipatie bij aan de ontwikkeling van kinderen	39
4 Wat is Sociaal ondernemen en wat is de meerwaarde voor jongeren?	39
5 Het waarom via de Pedagogiek van de Hoop	40
6 Hoe past inzetten op maatschappelijke betrokkenheid van de leerlingen binnen de taken van de school?	41
7 Thema's waar leerlingen mee aan de slag kunnen	43

Inspirerende voorbeelden

10

Restaurant van de school van eigen moestuin, gerund door leerlingen

“In het begin was het schattig, die kinderen in de keuken en de moestuin, inmiddels zijn het profs geworden.”

School: Kindcentrum De Ontluiking
Thema: gezond koken uit eigen moestuin en restaurant voor de buurt
Actie: ideeën van leerlingen ondersteund door directrice
Geïntegreerd in school via: UNESCO pijlers, SLO doelen (Oriëntatie op jezelf en de wereld) en doelen van Geïntegreerd Onderwijs

“Maar hoe moet hij dan aan taart komen?”, “Misschien kunnen wij iets maken of kopen?”

School: basisschool OGO-school RKBS de Vlinder
Thema: armoede
Actie: vanuit een stagiaire
Geïntegreerd in school via: Ontwikkelingsgericht Onderwijs, Taal, ICT, Oriëntatie op Jezelf en de Wereld (OJW) en Geestelijke Levensbeschouwing

13

Feest en armoede: sociaal ondernemen met kleuters

16

De leerlingen van de AL Ummah school aan de slag met activerend burgerschap door een braderie te organiseren en meer!

“Meestal zijn we blij met een legere mailbox, maar deze mail eindigde met een gezellige braderie in de wijk en een bezoek aan de Saxion Hogeschool in Enschede.”

School: basisschool Al Ummah
Thema: verbinding en donatie aan kinderen in Palestina
Actie: via St Move van de leerlingen
Geïntegreerd in school via: burgerschap

Werken aan een schooleigen burgerschapsdoel:

'Aan het eind van groep 8 hebben leerlingen kennis van maatschappelijke initiatieven, organisaties en verenigingen in de buurt en/of daarbuiten, en ervaring hiermee opgedaan'.

School: basisschool ESV-School

Thema: armoede

Actie: vanuit school, waarbij leerlingen ook meedachten bij de kernwaarden van de school

Geïntegreerd in school: burgerschap

19

Via schooleigen burgerschapsdoel een inzamelactie voor de voedselbank op de Enschedese Schoolvereniging

dan moet je vragen wat ze willen en schrijf je het op in de chromebook.9 hun tafel nummer)
Het is de bedoeling dat je altijd de ouderen netjes aanspreekt (je/e/jij)
Glas bij de onder kan vasthouden(bovenkant is onhygienisch)

21

Een High tea voor eenzame ouderen op de Julianaschool

"Dus je vraagt gewoon netjes met 'u', gewoon van: 'Wat wilt u te drinken?'"

School: basisschool Julianaschool

Thema: eenzaamheid

Actie: vanuit de leerlingen

Geïntegreerd in school via: vanuit de visie van de school integraal onderdeel van het onderwijs

"Van profielwerkstuk tot alle scholen Eco-Schools"

School: middelbare scholen van Libréon, oa het Stedelijk Gymnasium Breda

Thema: duurzaamheid

Actie: groen schoolplein en meer

Geïntegreerd in school via:

Eco-Schools, activiteitenweken, burgerschap en het curriculum

22

Eco-teams en MDT voor Duurzaamheid vanuit het hart en beleid

Inspirerende voorbeelden

“Veels te laat begonnen, maar met veel enthousiasme een mooie opbrengst voor Serious Request.”

School: VSO Mariëndael

Thema: strijd tegen metabole ziekten bij kinderen

Actie: idee vanuit de leerlingen

Geïntegreerd in school via: de leerlingenraad

AVONDMARKT

15 DECEMBER - 19.00 UUR TOT 21.00 UUR

INLOOP VANAF 18.30 UUR

24

VEILING - GOOCHELSHOW - ESCAPEROOM

SCHMINKEN - K

BOEKEN - KLEDING - D

VSO Marienberg: acties van leerlingen voor *Serious Request*

26

Windwokkels op de middelbare school in Texel

“Hoe de wens voor een voetbalveldje via Tienskip gelinkt is aan Windwokkels op Texel...”

School: middelbare school

De Hogeberg

Thema: windenergie

Actie: idee via Tienskip vanuit de leerlingen

Geïntegreerd in school via: profielwerkstuk

“Al vijf jaar op rij gezamenlijke leerlingenconferenties”

School: VO Alfrink College

Thema: duurzaamheid op school door leerlingen

Actie: vanuit leerlingen zelf

Geïntegreerd in school via: de visie van de school. Leerlingen pakken het grotendeels zelf op.

28

Greenteams in Zoetermeer, voorbeeld van het **Alfrink College**

30

Mens & Afval op het Twickel college

“Tijdens de klimaatmiddag werden de rollen omgedraaid: leerlingen deelden hun kennis met docenten en medeleerlingen. Dit zorgde voor een verrassend leuke en krachtige dynamiek.”

School: middelbare school
Twickel College Hengelo

Thema: klimaat, mensen en afval

Actie: vanuit het Eco-team

Geïntegreerd in school via:
een klimaatmiddag, afvalbeleid en
een jubileum

*“Een bus vol leerlingen
voor Lislodde”*

School: middelbare school het
Stellingwerf College en mbo Firda

Thema: basis voor biobased
bouw materiaal

Actie: via Spark the Movement
vraagstukken oplossen met leerlingen
en studenten

Geïntegreerd in school via: O&O en
burgerschap en als onderdeel van de
beroepsopleiding

32

*Het Stellingwerf College en Firda gaan
Los met Lislodde via SPARK The Movement*

Restaurant van de school van eigen moestuin, gerund door leerlingen

School: Kindcentrum [De Ontluiking](#)

Thema: gezond koken uit eigen moestuin en restaurant voor de buurt

Actie: ideeën van leerlingen ondersteund door directrice

Geïntegreerd in school via: UNESCO pijlers, SLO doelen (Oriëntatie op jezelf en de wereld) en doelen van Geïntegreerd Onderwijs

Van wie kwam het idee?

Eigenlijk zou je dit verhaal niet moeten lezen, maar met een kop koffie over in gesprek moeten gaan met Marleen Kant, directrice van het UNESCO Kindcentrum De Ontluiking in Rosmalen.

Marleen kwam vier jaar geleden op de school, waar kinderparticipatie op een laag pitje stond. Ze heeft toen veel interviews met kinderen gehouden, in groepjes en in de klas. Ze vroeg naar de dromen van de kinderen en wat ze bijvoorbeeld anders zouden willen op school.

Twee antwoorden kwamen regelmatig terug. De kinderen wilden meer naar buiten; groenten verbouwen, meer van de natuur genieten. En de kinderen wilden kunnen bakken en koken op school, om mee te doen aan CupCakeCup (de bakwedstrijd van Zapp TV).

Welke eerste stappen zijn er genomen?

Die twee antwoorden kon het team met de leerlingen makkelijk oppakken. In coronatijd hebben de leerlingen zelf via Teams vergaderd met de facilitair directeur bestuurder over het ontwerp van de keuken. De keukenbouwers werden enthousiast van de betrokken leerlingen en kwamen daardoor ook zelf met allemaal extra materialen, waardoor er nu een hele mooie keuken staat.

De school heeft ook de GGD benaderd. Die heeft de leerlingen in contact gebracht met een chef-kok, voor kooklessen op school. Inmiddels zijn er meerdere koks die kooklessen geven op de school. Het budget kwam vanuit de Gezonde School

Om aan groenten te komen zijn (groot) ouders en ook de BSO (Bij Suus en Zo) betrokken via de leerlingen.

Samen met [DesignWeek@School](#) organiseerden ze challenges met de leerlingen. Daarbij zijn de kinderen begeleid door een bioloog, die uitlegde hoe je een duurzame groentetuin ontwerpt, van het bodemonderzoek tot de beste keuze qua planten. Als reactie hebben enthousiaste ouders daarna een tuingroep opgericht. Met die groep zijn kassen gebouwd, werden er konijnen gedoneerd aan school en bood een grondzetbedrijf zich aan als sponsor.

In drie jaar is de tuin doorgegroeid, met eigen (vergeten en mislukte) groenten.

De leerlingen hebben ook de plaatselijke supermarkt benaderd, sponsort met de ontbrekende ingrediënten voor de soep. Daarmee koken de leerlingen elke week soep, onder leiding van de 'soepmoeders' en Marleen zelf. Een paar keer per jaar koken de leerlingen met chef-koks ook voor 'Ons Luikje'. Dat is het restaurant van de school voor de buurt.

Via het project van IVN, [Smikkelen van Eetbaar Groen](#), geven moestuincoaches lessen over de thema's van de school, zoals schilderen met bloemen uit eigen tuin en het maken van kruidenboter uit eigen tuin.

Hoeveel tijd en middelen hebben jullie hierin geïnvesteerd? En hoe zit het met de financiering?

De kooklessen van de chef-kok zijn het eerste jaar gefinancierd door GGD, vanuit de Gezonde School.

De leerlingen koken elke week soep (uit eigen tuin en gesponsorde ingrediënten van een supermarkt) voor de leerlingen. Soep die overblijft wordt verkocht. De opbrengst wordt weer geïnvesteerd in het project. Eventuele winst doneren de leerlingen aan de samenleving. Zo is er al een keer een avond georganiseerd voor alle vrijwilligers en betrokken organisaties.

Op Kindcentrum de Ontluiking serveert Ons Luikjeverse groenten uit eigen tuin

Hoe past dit binnen de taken en de visie van de school?

Dit initiatief is gekoppeld aan UNESCO pijlers, SLO-doelen en doelen van Geïntegreerd Onderwijs. Voor wat niet in curriculum past, betreft de schoolde BSO erbij, en voor het restaurant zijn de kinderen in hun vrije tijd betrokken.

Als stichting SIGNUM (scholenkoepel) moeten de school ook verantwoording afleggen over duurzaamheid, daarom is de school ook onderdeel van het [Netwerk Duurzaam 's Hertogenbosch](#).

De school werkt aan een missie om de leerlingen te leren hoe ze de wereld mooier kunnen laten kleuren. Daarvoor geeft ze leerlingen een stem en luistert ze naar ze. Over wat je op school allemaal voor elkaar krijgen en delen met anderen. Dat werkt beter dan verplicht lesgeven over afvalverwerking.

Op school staan de leerlingen altijd in verbinding met de echte wereld. Daarvoor doet de school mee projecten als de [Energy Race](#). Daarmee wordt veel stroom en energie bespaard, op school en thuis. De school heeft heel maatschappelijk betrokken kinderen die weten dat ze invloed kunnen hebben.

Wat begon bij directrice Marleen, is door het hele team helemaal omarmd. Soms zitten ze met z'n allen rond een vuurtje in de tuin. Het is een hele mooie plek geworden die verbindt en waar ouders ook betrokken zijn.

“Inhoudelijk past dit helemaal binnen Oriëntatie op jezelf en de wereld, het is gekoppeld aan SLO-doelen. Je werkt zo aan de doelen van mens & natuur, sociale vaardigheden. En je zet basisvaardigheden in de praktijk in, zoals meetkunde voor een moestuinbak en om te metselen.”

Extra informatie

Zie de [website](#) van de school voor meer informatie over de GezondeSchool-aanpak van de school, de leerlingenraad vertegenwoordigd bij [Het Bossche Kinderparlement](#), de Kids Reporters, en hoe ze werken vanuit de UNESCO filosofie.

Zie het [YouTube kanaal](#) van de school voor meer filmpjes, zoals dit [vlog](#) over voedselverspilling.

De Kidsreporters

Kids Reporters Rosmalen is een kinder-redactie die bestaat uit 12 kinderen uit de bovenbouw van onder andere KC De Ontluiking. Wekelijks komen zij bij elkaar om te leren fotograferen, vloggen en schrijven. Vervolgens gaan zij samen op zoek naar het nieuws binnen hun school en wijk.

[Op onderzoek voor het Bossche Kinderparlement: vlog over zwerfafval](#)
[| De Kidsreporters](#)

[Plastic tasjes, nodig of niet?](#)
[| De Kidsreporters](#)

[Op bezoek bij Oekraïense kinderen](#)
[| De Kidsreporters](#)

[Zwerfafval, wat doen we ermee?](#)
[| De Kidsreporters](#)

Energy race:

In 2024 won Kindcentrum De Ontluiking de eerste editie van de Energy Race 's-Hertogenbosch:

[Kindcentrum De Ontluiking winnaar van Bossche Energy Race](#)
[| DTV Nieuws\[361634050\]](#)

[Den Bosch Politiek | Kindcentrum De Ontluiking wint Energy Race](#)

“In het begin was het schattig, die kinderen in de keuken en de moestuin, inmiddels zijn het profs geworden.”

Feest en armoede: sociaal ondernemen met kleuters

School: basisschool OGO-school [RKBS de Vlinder](#)

Thema: armoede

Actie: vanuit een stagiaire

Geïntegreerd in school via: Ontwikkelingsgericht Onderwijs, Taal, ICT, Oriëntatie op Jezelf en de Wereld (OJW) en Geestelijke Levensbeschouwing

Van wie kwam het idee?

Laura, stagiaire op groep 1/2 van de basisschool RKBS de Vlinder, had de wens om een betekenisvol thema aan de klas te bieden. Een thema waarin jonge kinderen ontdekken dat zij, ondanks hun leeftijd, een waardevolle bijdrage kunnen leveren aan de samenleving. Deze wens werd onderdeel van een opdracht vanuit de Marnix Academie over [sociaal ondernemen in de klas](#).

Welke eerste stappen zijn er genomen?

Eigen autonomie

Kinderen raken vooral gemotiveerd om iets te doen met complexe onderwerpen wanneer zij zelf oplossingen mogen bedenken en het gevoel hebben dat hun ideeën ertoe doen en verschil kunnen maken (veel autonomie).

Laura had voor haar opleiding al onderzocht hoe kleuters kunnen meedenken over maatschappelijke vraagstukken wanneer deze dicht bij hun eigen leefwereld worden gebracht. Het schoolbrede thema 'Feest' vormde hierin een mooie kans: het vieren van feesten/verjaardagen zijn concrete en vertrouwde elementen voor kleuters, waardoor het relatief eenvoudig is om de stap te zetten naar het bespreekbaar maken van ongelijkheid en armoede.

Opbouwen basiskennis over het thema 'Feest'

Vanuit het belang om het thema op te bouwen vanuit herkenning en betrokkenheid, koos Laura het prentenboek *Cadeautje!* van Mirjam Bos als startpunt. Via Suus de eekhoorn en August de vos konden de leerlingen zich spelenderwijs verbinden aan het thema 'Feest'. Deze poppen fungeerden als vertrouwde figuren die de klas binnenstapten, vragen stelden, situaties voordeden en kinderen uitnodigden om zelf te reageren. Vanuit dit prentenboek en de eerste kringgesprekken ontstond de gezamenlijke beslissing om van de themahoek een feestlocatie te maken. Door te praten over wat er allemaal nodig is om een feest te vieren, zoals taart, versiering, cadeaus, muziek en gasten, bouwden de leerlingen vanzelf een stevige basiskennis op.

Ontdekken hoe ongelijkheid eruit kan zien

Deze basiskennis was essentieel, omdat kleuters via een thema pas écht kunnen begrijpen wat armoede betekent wanneer zij eerst begrijpen wat een feest inhoudt en welke materialen daarbij horen. De kinderen ontdekten zelf wat er nodig is om een feest te vieren en kwamen er vervolgens zelf achter waar het lastig wordt wanneer iemand die middelen niet heeft.

Samen de verschillende vormen van een feest ontdekken

Een belangrijke pijler in de thematische opbouw was de introductie van Job Konijn, een handpop die Laura via [Stichting Jarige Job](#) ontving. Job werd een verbindende figuur tussen school, thuis en de samenleving. Hij ging bij leerlingen thuis op bezoek wanneer daar een feest werd gevierd, waardoor kinderen foto's, verhalen en tradities uit hun gezin deelden met de klas. Dit maakte de diversiteit binnen gezinnen zichtbaar op een speelse manier, zonder oordeel en zorgde ervoor dat leerlingen merkten dat niet iedereen feest op dezelfde manier viert.

Daarnaast gebruikte Laura Job om feestculturen in andere landen te verkennen. In de verhalen die ze opvoerde, 'reisde' Job naar landen als China en Mexico. Via foto's, voorwerpen, filmpjes en kleine proeverijen liet Job zien hoe er in andere culturen feest wordt gevierd. Dit prikkelde de nieuwsgierigheid van de leerlingen en bereidde hen voor op het idee dat feest, iets wat zij zo vanzelfsprekend vinden, wereldwijd op allerlei manieren vorm krijgt. De handpop speelde een actieve rol in de lessen: Job vertelde, stelde vragen, verwonderde zich en nodigde de leerlingen uit om mee te denken. Hierdoor werd de lesstof toegankelijk, speels en levensecht.

Betekenis geven aan het begrip armoede

Toen deze basis stevig stond, introduceerde Laura het jongetje Jip, die graag een feest wilde geven maar daar geen geld voor had. Deze situatie riep onmiddellijk herkenning op, omdat de leerlingen inmiddels heel goed wisten wat er allemaal nodig is voor een feest. Doordat zij die kennis zelf hadden opgebouwd, zagen ze meteen welke problemen hierdoor ontstonden. Ze stelden zelf vragen als: "Maar hoe moet hij dan aan taart komen?", "Wat als hij geen ballonnen kan kopen?" en "Misschien kunnen wij iets maken of kopen?"

"Maar hoe moet hij dan aan taart komen?"

"Misschien kunnen wij iets maken of kopen?"

Hiermee werd duidelijk dat het begrip armoede pas echt betekenisvol werd doordat de leerlingen eerst uitgebreid hadden onderzocht wat een feest is en hoe je dat voorbereidt.

De leerlingen in actie

De leerlingen kwamen graag in actie. Ze hebben spullen als vlaggetjes, ballonnen, uitdeelzakken e.d. verzameld. Hiermee hebben ze met de klas verjaardag boxen gevuld en die naar arme gezinnen in de buurt hebben gebracht.

Hoeveel tijd en middelen hebben jullie hierin geïnvesteerd? En hoe wordt het initiatief gefaciliteerd (dus financiering, is het structureel, incidenteel etc)?

Het ontwikkelen van het onderwijsontwerp vergde meerdere weken voorbereiding, waarin Laura lessen ontwierp, materialen maakte, digibord-presentaties samenstelde en culturele feesten onderzocht. Tijdens de uitvoering kreeg het thema dagelijks een plek in het onderwijs door middel van kringactiviteiten, hoekenwerk, ICT-lessen met de Bee-bot, filosofische gesprekken en dramatische werkvormen met de handpoppen. De inzet van Job Konijn en de andere personages creëerde een doorlopende verhaallijn die zowel veiligheid als verdieping bood.

De enige kosten zijn voor de materialen die normaliter al gebruikt worden bij een thema(voorbereiding).

Hoe past dit binnen de visie van de school en de kerndoelen/vakken?

Ontwikkelingsgericht Onderwijs

De Vlinder werkt volgens de uitgangspunten van Ontwikkelingsgericht Onderwijs (OGO). Deze onderwijsvisie richt zich op de brede ontwikkeling van kinderen, waarbij spel, ervaringen en samenwerking centraal staan. Bij OGO is het belangrijk dat kinderen leren in een betekenisvolle context, waarin hun eigen leefwereld, interesses en nieuwsgierigheid worden aangesproken. Door de lesstof aan te bieden via activiteiten die aansluiten bij hun dagelijkse ervaringen en belevingen, worden de leerlingen gestimuleerd om actief deel te nemen aan hun leerproces.

Taal, ICT, Oriëntatie op Jezelf en de Wereld (OJW) en Geestelijke Levensbeschouwing

Binnen het thema worden taal, ICT en de vakinhouden en -didactiek van Oriëntatie op Jezelf en de Wereld (OJW) en Geestelijke Levensbeschouwing (GLV) geïntegreerd. Door middel van dit thema leren leerlingen niet alleen over feest en armoede, maar worden zij ook aangemoedigd om met een ondernemende en probleemoplossende houding naar de wereld om hen heen te kijken. Zie de [Doelen lessenserie](#).

Open staan voor kansen en ideeën van de leerlingen

Laura heeft dit niet als veel “meer” werk ervaren als enig ander thema. Het vraagt van de leerkracht wel om open te staan om kansen binnen verschillende thema's te zien om deze thema's te koppelen aan sociaal ondernemen, de Sustainable Development Goals (SDG's) of burgerschap. Daarnaast dient de docent open te staan om mee te bewegen met ideeën of initiatieven van de leerlingen en de thema inhoud(en) hierop aan te passen.

Wat zijn jullie geleerde lessen?

Kleuters zijn tot veel in staat

Een belangrijke les die Laura uit dit project heeft geleerd, is dat kleuters tot veel meer in staat zijn dan vaak wordt aangenomen. Wanneer een thema herkenbaar, concreet en betekenisvol wordt aangeboden, kunnen leerlingen zelfstandig verbanden leggen, empathie tonen en oplossingen bedenken. Het abstracte begrip armoede werd door de leerlingen pas echt begrepen toen zij merkten dat zij zelf konden helpen, bijvoorbeeld door iets te maken, samen te delen of een probleem voor een personage op te lossen. Dit maakte het sociaal ondernemerschap niet slechts een concept, maar een ervaring.

Rol van ouders

Ook de rol van ouders bleek waardevol. Het feit dat Job Konijn mee naar huis ging en gezinnen foto's deelden, versterkte de betrokkenheid en zorgde voor open gesprekken in de klas. Aan het einde van het project hebben de leerlingen spullen als vlaggetjes, ballonnen, uitdeelzakken e.d. verzameld. Ook bij het verzamelen van de materialen speelden ouders een rol en was er sprake van een hoge ouderbetrokkenheid.

Sociaal ondernemen vanuit de leerling

Wat Laura andere scholen wil meegeven, is dat sociaal ondernemen met jonge kinderen zeker mogelijk is wanneer je werkt met een betekenisvol thema met herkenbare situaties uit de leefwereld van het jonge kind en wanneer het eigenaarschap echt bij de leerlingen ligt. *Pas wanneer ideeën vanuit de leerling zelf ontstaan, wordt de leerervaring echt betekenisvol. Van jou als leerkracht vraagt dat het zien van kansen en het loslaten.*

Mooie samenwerkingen

Laura werkt nu in een kleutergroep op een andere school. Daar hebben ze voor de zomer kaartjes gemaakt voor eenzame ouderen. De school is gevraagd om dit opnieuw te organiseren, maar dan met kerstkaartjes. De betrokken stichting faciliteert nu zelfs het materiaal dat nodig is. Hieruit blijkt wel dat er dus mooie samenwerkingen kunnen ontstaan tussen verschillende organisaties en het onderwijs!

Meer informatie

Meer weten over sociaal ondernemen en meer voorbeelden, bekijk deze [video](#).

Voor meer informatie over bij welke kerndoelen en SDG's dit aansluit, zie de Doelen lessenserie. En klik hier voor de volledige opdracht voor de lerarenopleiding van Laura waarin de voorbereiding van dit project is meegenomen.

Doelen lessenserie

- **Aan het eind van de lessenserie kunnen leerlingen uitleggen wat (kinder)armoede in Nederland inhoudt en benoemen zij minstens drie gevolgen ervan op het dagelijks leven.**

Dit doel is gerelateerd aan Kerndoel 36, waarin leerlingen de hoofdzaken van de Nederlandse en Europese staatsinrichting leren en hun rol als burger. Het ontwikkelen van inzicht in deze maatschappelijke vraagstukken draagt bij aan hun bewustwording en betrokkenheid bij de samenleving (SLO, 2006).

- **Aan het eind van de lessenserie kunnen de kleuters in eigen woorden uitleggen dat gezinnen verschillend kunnen zijn.**

Dit sluit aan bij Kerndoel 34, waarin kinderen leren zorg te dragen voor de lichamelijke en psychische gezondheid van henzelf en anderen. Het begrijpen van de diversiteit binnen gezinnen draagt bij aan een sociaal-emotionele ontwikkeling waarbij respect voor anderen centraal staat (SLO, 2006).

- **Aan het eind van de lessenserie kunnen de kleuters door middel van spel of verhalen benoemen waarvoor mensen geld nodig hebben, zoals voor eten of speelgoed.**

Dit doel sluit aan bij Kerndoel 35, waarin leerlingen leren zich redzaam te gedragen in sociaal opzicht, bijvoorbeeld als consument. Door kleuters te leren waarvoor mensen geld nodig hebben, krijgen ze een basisbegrip van consumptie en het belang van geld in het dagelijks leven

- **Aan het eind van de lessenserie kunnen leerlingen minimaal twee strategieën benoemen om op een positieve manier om te gaan met obstakels die ontstaan door armoede, zoals geen geld hebben voor cadeaus of uitjes.**

Dit sluit aan bij Kerndoel 37, waarin leerlingen leren zich te gedragen vanuit respect voor algemeen aanvaarde waarden en normen. Door strategieën aan te leren voor het omgaan met obstakels, leren leerlingen respectvol en verantwoord omgaan met uitdagingen in hun omgeving (SLO, 2006).

- **Aan het eind van de lessenserie kunnen leerlingen verschillen in cultuur herkennen en beschrijven met betrekking tot het vieren van verjaardagen. Ze kunnen twee voorbeelden benoemen van hoe verjaardagen in verschillende culturen worden gevierd, met behulp van tekeningen, verhalen of groepsgesprekken.**

Dit doel sluit aan bij Kerndoel 38, waarin leerlingen leren respectvol om te gaan met diversiteit binnen de samenleving, waaronder culturele diversiteit. Door het vergelijken van verjaardagstradities leren ze waardering op te brengen voor verschillende culturele uitingen

Deze doelen sluiten aan bij SDG 1, geen armoede (SDG Nederland, 2024). Door leerlingen te leren omgaan met obstakels door armoede, zoals geen geld hebben voor cadeaus, worden ze gestimuleerd om oplossingen te vinden voor deze uitdagingen, wat bijdraagt aan het verminderen van armoede in hun omgeving. Ook sluiten de doelen aan bij SDG 10, ongelijkheid verminderen (SDG Nederland, 2024). Door het bespreekbaar maken van sociale en culturele diversiteit, evenals de impact van armoede, wordt een fundament gelegd voor sociale rechtvaardigheid. Leerlingen ontwikkelen empathie en betrokkenheid bij hun medeleerlingen en de bredere samenleving, wat hen aanmoedigt om op te komen voor gelijke kansen voor iedereen.

De leerlingen van de AL Ummah school aan de slag met activerend burgerschap door een braderie te organiseren en meer!

School: basisschool [AL Ummah](#)

Thema: verbinding en donatie aan kinderen in Palestina

Actie: via St Move van de leerlingen

Geïntegreerd in school via: burgerschap

Van wie kwam het idee?

De Al Ummah-school in Enschede ontving een mail met als onderwerp: 'Burgerschapsproject Stichting Move'. In deze mail stond het project *Move je buurt* van Stichting Move uitgelegd. Hierin stond beschreven dat tijdens dit project de kinderen van groepen 7 en/of 8 aan de slag gaan met activerend burgerschap door middel van een wijktraject en een actief uitstapje.

“Het was echt leuk om wat te doen voor andere mensen.”

Welke eerste stappen zijn er genomen?

Vorbereiding door Stichting Move

De directeur van Al Ummah in Enschede plande een kennismakingsafpraak in met de projectcoördinator van Stichting Move en tijdens dit gesprek hoorde hij meer informatie over het project. Nadat de vragen waren beantwoord en ook de docent van groep 8 enthousiast was, begon Stichting Move met het werven van passende studenten voor de klas. Deze studenten werden getraind door Move en vervolgens vond er een kennismaking plaats met de docent van groep 8. Tijdens deze kennismaking kregen de studenten de mogelijkheid voor de studenten om de school te bekijken en vragen te stellen aan de docent over de kinderen in de klas, het type onderwijs en natuurlijk werden er in deze tweede ontmoeting ook data en tijden geprikt voor het project.

“Juffrouw, ik wil dit volgend jaar weer doen.”

De wijk in

De kinderen zijn de wijk ingegaan en hebben de buurtbewoners geïnterviewd over wat er beter kon in de wijk op gebied van kunst en cultuur. Dit thema hadden ze vooraf aan het project samen met hun juf gekozen. Eenmaal terug in de klas gingen ze brainstormen over ideeën om uit te voeren aan de hand van de antwoorden uit de interviews. De kinderen kwamen met het idee om een braderie te organiseren en de wijk hiervoor uit te nodigen, zodat er meer verbinding kon ontstaan.

De acties

Op deze braderie waren verschillende hapjes, drankjes, spelletjes en activiteiten. Het leuke was dat de ouders van de kinderen erg betrokken waren en grote schalen eten maakten om uit te delen op deze braderie (allemaal heerlijke gerechten uit verschillende culturen). In principe was alles gratis, maar mensen mochten een vrije gift geven. Deze giften werden gedoneerd aan een goed doel dat door de kinderen was gekozen, namelijk de kinderen in Palestina.

Ook stond er een springkussen, was er de mogelijkheid om schilderijtjes te maken, armbandjes te maken en waren er verschillende balspellen te spelen. De kinderen bedachten zelf in de sessies precies wat zij wilden doen en de studenten hielpen hen met de uitvoer hiervan.

“Meestal zijn we blij met een legere mailbox, maar deze mail eindigde met een gezellige braderie in de wijk en een bezoek aan de Saxion Hogeschool in Enschede.”

Uitwisseling met de studenten

Daarnaast hebben de studenten de kinderen meegenomen naar de Saxion Hogeschool in Enschede. Hier kregen ze een aantal foto's van locaties in en rondom Saxion. Deze foto's vormde de basis voor een speurtocht.

Daarna gingen de leerlingen naar een collegezaal. Hier vertelden de studenten meer over de verschillende soorten opleidingen die Saxion aanbiedt, wat studeren inhoudt, welke niveaus er zijn en hoe een dag in het leven van een student eruitziet.

“Ik ben echt trots op hoeveel we verkocht hebben voor de kinderen in oorlog.”

Vervolg

Al Ummah in Enschede heeft besloten om ook volgend jaar weer mee te doen, omdat zij erg enthousiast waren. Dan doen ze ook mee aan het project Move in 1 dag, waarbij er in groep 6 in één dag, of soms twee dagdelen ook nagedacht wordt over wat zij kleinschalig kunnen bijdragen aan de wijk of wat ze kunnen doen om iets goeds te doen voor een ander.

Meer informatie

Stichting Move

In totaal zeven sessies van zo'n anderhalf uur gaan de kinderen de wijk in. Ze kijken wat er beter kan in de wijk, ze brainstormen hierover en vervolgens gaan ze dit ook echt uitvoeren. Na een feestelijk afsluiting is er ook aandacht voor evalueren en reflecteren. Het unieke is dat niet medewerkers van Stichting Move dit uitvoeren, maar studenten van verschillende niveaus en opleidingen. Door deze extra laag toe te voegen doorbreekt Move ook bubbels en brengt men samen. Vandaar dat er een extra uitstapje in dit project zit genaamd het studentenuitje. Tijdens dit studentenuitje worden kinderen meegenomen in het studentenleven. Dit kan zijn door een gave rondleiding met speurtocht op een hogeschool, een middag mee-roeien op de lokale roeivereniging of een ander student-gerelateerd uitje. Onderstaand is een tijdlijn van het project te zien.

Op de website van Stichting Move verschijnt binnenkort een overzicht van hoe het project aan kan sluiten bij de kerndoelen.

Hoeveel tijd en middelen zijn hierin geïnvesteerd? En hoe wordt het initiatief gefaciliteerd?

Het fijne aan dit project Move is dat de basisschool hier geen kosten aan heeft. Natuurlijk wordt er wel verwacht vanuit Move dat er een docent aanwezig is in de klas die helpt met soms de kinderen rustig houden, het blijven natuurlijk studenten en géén afgestudeerde docenten. Het initiatief wordt door Move gefinancierd door diverse fondsen en/of subsidies.

Mochten er tijdens het project kosten gemaakt moeten worden, dan is het samen aan de studenten en de kinderen om hieraan te komen. Dit kan bijvoorbeeld door lokale wijkbudgetten aan te vragen of bij een fonds een bijdrage aan te vragen.

Hierin worden zij dan ook weer begeleid door een medewerker van Move die ook bij een aantal sessies in de klas aanwezig is om alles in goede banen te leiden. Het fijne hieraan is dat de kinderen echt betrokken zijn bij elke stap van het proces en echt zien hoe een project opgezet wordt.

Na afloop van het project wordt er geëvalueerd, dit gebeurt zowel in de klas met de kinderen en studenten samen als op een later moment met de docent en de medewerker van Move. Hierin werd besproken wat er goed ging, wat er minder goed ging en of er een vervolg komt in het nieuwe schooljaar.

Via schooleigen burgerschapsdoel een inzamelactie voor de voedselbank op de Enschedese Schoolvereniging

School: basisschool [ESV-School](#)

Thema: armoede

Actie: vanuit school, waarbij leerlingen ook meedachten bij de kernwaarden van de school

Geïntegreerd in school via: burgerschap

De leerlingen van de Enschedese Schoolvereniging (ESV) zamelden producten in voor de Voedselbank Enschede-Haaksbergen. Zij leerden meer over dit maatschappelijke initiatief en zamelden actief in. Leerlingen uit groep 5 en 8 brachten de ingezamelde producten naar de voedselbank en kregen daar een rondleiding.

Van wie kwam het idee?

Deze onvergetelijke ervaring is niet toevallig georganiseerd, maar draagt bij aan het schooleigen burgerschapsdoel: *‘Aan het eind van groep 8 hebben leerlingen kennis van maatschappelijke initiatieven, organisaties en verenigingen in de buurt en/of daarbuiten, en ervaring hiermee opgedaan.’*

Daarnaast sluit deze ervaring ook aan bij het thema ‘Eet smakelijk’.

De school heeft een lang traject doorlopen om te zijn waar ze nu zijn: een school die onderwijs aanbiedt via een samenhangend curriculum. Door leerdoelen uit verschillende vakgebieden met elkaar te verbinden binnen doordachte thema’s, ontstaat betekenisvol onderwijs dat motiveert en bijdraagt aan kennisopbouw.

Welke eerste stappen zijn er genomen?

Een paar jaar geleden begon de school met het formuleren van de kernwaarden van het team. Vanuit deze kernwaarden gingen ze met teamleden, leerlingen, ouders en professionals samen onderzoeken hoe ze het onderwijs het beste konden afstemmen op de schoolpopulatie (kansrijke kinderen). Uit deze gesprekken volgden de burgerschapsdoelen, welke verrijkt werden met de schooleigen doelen, inclusief een leerplan.

Thematisch werken

De wens om meer thematisch te werken werd steeds sterker binnen het team, waardoor de school is gestopt met de methode voor wereldoriëntatie. Met de kennis en het netwerk van twee medewerkers die een master volgden (Educational Leadership & Leren en Innoveren: rijk taalonderwijs) bouwden zij verder aan een samenhangend curriculum, waaronder de integratie van wereldoriëntatie en de burgerschapsdoelen.

Ze hebben onderzocht welke didactieken de school de afgelopen jaren heeft leren kennen: onderzoekend en ontdekkend leren, [beta burgerschap](#) en perspectiefgericht onderwijs. Vervolgens is er gekeken wat die didactieken met elkaar gemeen hebben. Wat zijn voor de school de werkende principes die overlappen?

Daar is een eigen didactiek bij bedacht, inclusief een stappenplan, activiteitenplanner en didactische agenda.

De SDG-doelen waren onderdeel van die voorbereiding. De wens is per thema één maatschappelijk vraagstuk centraal te zetten.

Wat zijn de geleerde lessen?

- Begin vanuit een gezamenlijke visie.
- Maak het een vast onderdeel van studiedagen en voorbereidingen
- Werk met expert leerkrachten en professionele leergemeenschappen (PLG’s)
- Zet ambulante uren in om wetenschappelijke kennis binnen te halen voor de voorbereiding
- Gebruik evidence-informed methoden om kinderen te betrekken
- Opleidingen van medewerkers zorgt voor nieuwe kennis, inspiratie en helpen bij het creëren van urgentie, voor netwerk en kennis en contacten opdoen.
- Begin klein, met kleine stapjes

Meer informatie

In het [schoolplan](#) van ESV (2024-2027) staat onder andere meer informatie opgenomen over de kernwaarden en ambities, met als één van de drie strategische thema’s: *Samen-leven door zelfbewust burgerschap*.

Werken aan een schooleigen burgerschapsdoel:

“Aan het eind van groep 8 hebben leerlingen kennis van maatschappelijke initiatieven, organisaties en verenigingen in de buurt en/of daarbuiten, en ervaring hiermee opgedaan.”

Een High tea voor eenzame ouderen op de Julianaschool

School: basisschool [Julianaschool](#)

Thema: eenzaamheid

Actie: vanuit de leerlingen

Geïntegreerd in school vanuit: de visie van de school integraal onderdeel van het onderwijs

Groep 8 van de Julianaschool in Schagen organiseerde in december 2024 een High Tea voor ouderen, om eenzaamheid bij hen rond de kerstdagen iets te kunnen wegnemen. Dit gebeurde volledig op initiatief van de leerlingen zelf, die dankzij de visie van de school, die verder gaat dan de leerboeken, kennismaakten met de 'echte wereld' en het maken van verschil voor andere mensen in de buurt.

Van wie kwam het idee?

Het idee voor de High Tea ontstond niet zomaar. Het was een natuurlijk gevolg van de manier waarop de Julianaschool het onderwijs vormgeeft. De docenten, die op deze school altijd oog hebben voor de actualiteit en de behoeften van de samenleving in de lessen, zagen onder meer de toenemende eenzaamheid onder ouderen als een van de belangrijke thema's. Met een klein zetje in de rug van groep 8-docent Romy, ontstond het plan voor een gezellige High Tea, georganiseerd door de achtstegroepers zelf.

Welke eerste stappen zijn genomen?

De leerlingen grepen het initiatief met beide handen aan. Ze benaderden woon-zorgcentra in de buurt, polsten in hun eigen familie- en vriendenkring en met hulp van de docenten nodigden ze een groep ouderen uit voor een middag vol gezelligheid. Het was meer dan alleen een High Tea; het was een kans voor

de leerlingen om de 'echte wereld' te ervaren, om te leren over organiseren, communiceren en het belang van sociale betrokkenheid.

Hoe past het binnen de visie of taken van de school?

De High Tea past perfect binnen de visie van de Julianaschool, die draait om ontwikkelingsgericht onderwijs (OGO). De school haalt de 'echte wereld' de klas in, laat leerlingen kennismaken met verschillende beroepen en daagt ze uit om zelfstandig te denken en te handelen. Projecten zoals de high tea zijn geen extraatjes, maar een integraal onderdeel van het onderwijs.

Hoe wordt het initiatief gefaciliteerd?

De leerlingen hebben onder andere zelf statiegeldflessen verzameld om het eten en drinken van de High Tea mee in te kunnen kopen.

Wat zijn jullie geleerde lessen?

De kracht van het project lag in de zelfstandigheid van de leerlingen. De school heeft geleerd dat het belangrijk is om flexibel te zijn en echt te luisteren naar wat de leerlingen willen. De leerlingen deden onderzoek, stelden vragen, verdeelden taken en werkten samen om er een succes van te maken. De school faciliteerde, maar de leerlingen deden het werk. Deze aanpak, gebaseerd op de filosofie van Vygotski, blijkt hierbij zeer effectief. Het gaf de leerlingen de kans om hun talenten en verantwoordelijkheidsgevoel te ontwikkelen en tegelijkertijd iets waardevols te doen voor de gemeenschap.

De school geeft als tip aan andere scholen die nog niet via deze filosofie werken, om eens te beginnen met initiatieven zoals een spelletjesmiddag met ouderen of het schrijven van een kaart voor hen rond de feestdagen. Dit is laagdrempeliger maar ook erg waardevol.

Nieuwe plannen

De High Tea was een succes, maar de leerlingen en docenten zijn altijd op zoek naar verbetering. Voor de volgende keer zouden ze de indeling van deelnemers aan de high tea aanpassen, zodat de gasten meer met elkaar in contact komen. Ook zien ze kansen voor meer samenwerking met het naastgelegen Regius College, bijvoorbeeld door leerlingen projecten te laten uitvoeren bij de technische dienst.

Meer informatie

Artikelen over OGO-onderwijs worden gepubliceerd in OGO-tijdschrift [Zone](#).

Bekijk [hier](#) de website van het OGO-onderwijs: [Welkom - OGO](#)

Bekijk [hier](#) het filmpje van de NOS

Eco-teams en MDT voor Duurzaamheid vanuit het hart en beleid

Van profielwerkstuk tot alle scholen Eco-Schools

School: middelbare scholen van [Libréon](#), oa het [Stedelijk Gymnasium Breda](#)

Thema: duurzaamheid

Actie: groen schoolplein en meer

Geïntegreerd in school via: Eco-Schools, activiteitenweken, burgerschap en het curriculum

Hoe is het begonnen?

In 2020 had Camille op het Stedelijk Gymnasium Breda een profielwerkstuk gemaakt over het schoolplein. Zij had hiervoor goed onderzoek gedaan naar: wat vindt de gemeente, wat vindt de stadsecoloog, welke initiatieven zijn er al en wat willen de leerlingen met het schoolplein? Hier kwamen echt enkele leuke ideeën uit. Zo wilden de leerlingen bijvoorbeeld kunnen recreëren in een groene omgeving en ook sportmogelijkheden op het schoolplein. Daarnaast wilden ze graag meer mogelijkheden hebben om elkaar te ontmoeten op het schoolplein. Er waren namelijk alleen maar lange rijen waar ze konden zitten, maar dan zie je elkaar natuurlijk niet goed. Er was dus de wens naar meer rondlopende bankjes of tafels waar ze aan konden zitten.

Twee jaar later, toen de lessen op afstand (in verband met corona) weer werden vervangen door lessen op school, ergerde Ragne (toentertijd docent Frans) zich aan het enorme bakstenen schoolplein van

de school. Ze heeft toen rondgevraagd bij collega's of er ideeën waren voor het schoolplein. Ideeën bleken er genoeg! Zo kwam het profielwerkstuk van Camille weer naar boven.

Groene Leerlingencommissie

Inmiddels is Ragne programmaleider Groen & Duurzaam bij Libréon (de bovenschoolse koepelorganisatie) en het schoolplein is veranderd van een stenen vlakte naar een levendige, groene plek waar leerlingen graag buiten samenkomen. Er werd een enthousiaste leerlingencommissie opgericht: [GroenGym](#). Die gingen heel actief aan de slag, ook met het profielwerkstuk.

Naast het groene schoolplein en een parkeerterrein van grastegels ontstonden zo ook een mussenhotel, veel bloeiende borders, een daktuin. In de klas is er steeds meer aandacht voor bewust omgaan met energie, afval en natuur.

Eco-Schools

De school is inmiddels een [Eco-Schools](#): het internationale keurmerk voor scholen die duurzaamheid verankeren in hun onderwijs en dagelijkse praktijk. Hun inzet werd beloond met de [Groene Vlag](#).

Alle scholen van Libréon hebben een eco-team en 10 scholen hebben via een MDT-kort (maatschappelijke diensttijd: [organisaties.doemeemetmdt.nl/sectoren/onderwijs](#)) heel veel leuke activiteiten kunnen ontplooiën voor leerlingen.

Welke stappen zijn hiervoor genomen?

De eerstvolgende stap van Ragne was een groepje docenten bij elkaar verzamelen (een biologie- en een tekendocent). Toen bleek dat er al veel plannen waren, maar geen budget, zijn ze eerst subsidies aan gaan vragen. Aan de hand van een plattegrond, waar ze alle wensen ingekleurd hadden, zijn ze begonnen met het laaghangende fruit. Dat bleken drie subsidies te zijn: [schoolpleinen van de toekomst](#), van de gemeente en van de [Gezonde School](#). Deze subsidies zijn gebruikt voor het vervangen van veel tegels met bloemborders (met ontwerp van Curio, de mbo opleiding tot hoveniers in Breda) en een watertappunt van Join the Pipe.

Zwaan-kleef-aan

Deze acties en de start van GroenGym zorgden voor een Zwaan-kleef-aan effect: iedereen die hierover hoorde, kwam ook allemaal met leuke bijdragen of input. Zo kregen ze van twee ouders vier picknicktafels geschenken, gemaakt van kapotte visnetten die uit de Noordzee. Het Univé-buurtfonds en het wijkplatform hebben schaaftafels gedoneerd. En de samenwerking met de Blind Walls Gallery resulteerde in een groene [muurschildering](#) langs de zijkant van het schoolplein.

Ze zorgden ervoor dat de plannen om op het parkeerterrein de tegels te vervangen door grastegels met vier jaar werd vervroegd. Toen hadden ze ineens 1550 m² grastegels en stond Breda opeens op de eerste plek van het [NK-tegelwippen](#). In samenwerking met studenten van de Curio-mbo-opleiding werd er vervolgens nog een daktuin aangelegd.

Ambitieplannen

Nadat Libréon besloot om Groen & Duurzaam op te nemen in de [ambitieplannen](#) en na te streven dat alle 14 VO-scholen een Eco-School zouden worden, ging Ragne als programmaleider duurzaamheid en vergroening aan de slag. Op elke school waren er wel een paar docenten die een groen hart hebben en interesse hadden om duurzaamheidscoördinator (duco) te worden op hun school en begeleider van een Eco-team.

Alle scholen hebben daarin natuurlijk totale vrijheid om te bepalen wat bij hen de eerste prioriteit is en op hoeveel prioriteiten ze inzetten. Elke drie maanden komen deze duco's bij elkaar voor de inspiratie en overleg. Ook de Eco-teams komen jaarlijks bij elkaar, waar leerlingen van verschillende scholen en niveaus, maar met dezelfde passie samenkomen. Dit jaar willen ze deze bijeenkomst koppelen aan een samenwerking met de gemeente over het [levensbos](#).

Maatschappelijke DienstTijd

Vorig jaar zijn ze ook gestart met een [MDT](#)-korttraject, waarmee ze heel veel activiteiten kunnen ontplooiën, in samenwerking met [Breda stad in een park](#) en [Bredaas Bijenhouders collectief](#). Ze hebben bijvoorbeeld bloembollen gepland, geveltuinten aangelegd in de buurt, de buurt vergroend, het schoolplein zelf vergroend, vegetarische lunches geserveerd, moestuinen aangelegd, moestuinen torens geplaatst, etc. Ondertussen is het een vast onderdeel geworden van veel scholen.

Wat goed werkt, is dat de programmaleider duurzaamheid en vergroening een goede verbindingsschakel is in het rectorenoverleg en omgekeerd is zij de verbindingsschakel naar alle duco's.

Hoe past dit binnen de taken/visie van de school/de kerndoelen/vakken?

Wat volgens Ragne ook leuk is, is het ophalen van curricula en het curriculum

tegen het licht houden: in wat voor vakken wordt er aandacht besteed aan vergroening en verduurzaming in de les, en op welke manieren? Waar komen klimaatverandering en waterbeheer terug? Heel veel scholen hebben de activiteitenweek een groen tintje gegeven of een duurzaamheid-en groen thema gegeven.

Bovenscholen werken leerlingen en medewerkers in de Duurzaamheidsbrigade projectmatig samen aan stichtingsbrede duurzaamheidsdoelstellingen. Via Eco-Schools en de Duurzaamheidsbrigade denken we bovendien na over mogelijkheden om duurzaamheid in ons curriculum te verankeren. Daarnaast krijgt groen en duurzaam een plek in de burgerschapslessen. Zo krijgt duurzaamheid een duidelijke plek in ons onderwijs en onze scholen.

Daarnaast zitten ze inmiddels ook aan tafel bij inkoop bij Libréon: hoe zijn bijvoorbeeld de afvalstromen geregeld en hoe kun je het kerstpakket zo duurzaam mogelijk maken?

Lokaal netwerk

Met alle activiteiten afgelopen jaren heeft Libréon en hebben haar scholen inmiddels een eigen lokaal netwerk opgebouwd met maatschappelijke organisaties, een woningbouwvereniging, de gemeente en bedrijven, om de mooie projecten zoals MDT en Eco-Schools verder te bouwen en verduurzamen binnen de scholen. De komende tijd gaat men de verschillende financieringsvormen verder onderzoeken. Het is nu belangrijk dat dit wordt vastgehouden en dat het echt een vast onderdeel is en blijft op alle scholen.

Camille heeft later ook het resultaat gezien, na een paar jaar werken aan groen op het schoolplein, van wat begon bij haar profielwerkstuk. Ze was heel blij met het resultaat.

Wat zijn de geleerde lessen?

Duidelijke succesfactoren voor dergelijke grote projecten zijn:

- Steun van bestuur en directie.
- Een duidelijke visie van bestuur en directie de lange termijn bestendig is.
- Daadkrachtige katrekkers (bij de scholenkoepel en op de scholen zelf).
- Intrinsieke motivatie bij alle deelnemers.
- Enthousiasme.
- Faciliteiten (tijd/geld/ondersteuning).
- Creativiteit om (financiële) ondersteuning te vinden bij lokale partners zoals

gemeente, bedrijven en fondsen.

- Grote flexibiliteit: wel een plan, geen strak omkaderd draaiboek; inhaken op zich voordoende mogelijkheden en kansen, zie ook de [Whole School Approach](#).
- Maatwerk zodat het aansluit bij de doelgroep.
- Zoveel mogelijk stakeholders betrekken (ouders, burens, leerlingen, collega's, alumni etc.).

Tips voor wie hier ook mee aan de slag wil:

- Zorg eerst voor draagvlak, dit kan gecreëerd worden door kleine stapjes te zetten en successen te behalen.
- Besef dat dit niet iets is, dat je zo maar even opzet. Je bouwt echt ergens naartoe.
- Begin klein en deel de eerste successen.
- Maak je netwerk zo groot mogelijk.
- Wees creatief en doortastend.
- Deel je enthousiasme met anderen en creëer ambassadeurs.
- Kijk wat er al is (vaak heel veel!) en verbind en versterk waar zinvol.
- Haak de gemeente aan.
- Bouw je eigen community van katrekkers binnen en tussen de scholen.
- Zorg voor vaste momenten van overleg en een goede jaarplanning omwille van de continuïteit.

Meer informatie

[Video](#) met interview door Jeppe van Pruissen

[Video](#) over de Maatschappelijke Diensttijd bij Graaf Engelbrecht

[Padlet](#) van Libréon GroenArtikelen over Breda Groen & Duurzaam in samenwerking met MDT: [hier](#) en [hier](#).

[Artikel](#): Leerlingen van het OLV Lyceum in Breda gaan samen met IVN Natuureducatie en Good City Sense aan de slag om te onderzoeken wat het effect is van een groenblauw schoolplein op het microklimaat.

VSO Marienberg: acties van leerlingen voor Serious Request

Veels te laat begonnen, maar met veel enthousiasme een mooie opbrengst voor Serious Request.

School: VSO [Mariëndaal](#)

Thema: strijd tegen metabole ziekten bij kinderen

Actie: idee vanuit de leerlingen

Geïntegreerd in school via: de leerlingenraad

Van wie kwam het idee?

Het thema van Serious Request was afgelopen jaar de strijd tegen metabole ziekten bij kinderen. Niek en Arwin hadden een vriendin en oud klasgenootje met een metabole ziekte. Ondanks dat zij steeds zieker werd, was zij zelf een actie gestart voor Serious Request.

De vraag die bij Niek en Arwin op kwam, was waarom wij als school niets doen? Maar misschien kwam deze vraag een beetje te laat?

Welke eerste stappen zijn er toen genomen?

Amper 2 weken voor de kerstvakantie zijn Niek en Arwin er samen voor gaan zitten.

Die maandag (9 december) zijn zij naar de teamleider gegaan met het idee om een sponsorloop door de school te organiseren. Of de school een hele dag vrij kon maken om geld op te halen voor Serious Request, de laatste donderdag voor de vakantie? De reactie hierop was een 'nee', want het was te druk, het paste niet het programma, dat al gevuld was met examens en een schoolfeest.

Eigenwijs genoeg hebben Niek en Arwin toch een plan uitgewerkt, docenten benaderd en alvast gestart met voorbereiden, zoals dingen printen.

Terwijl ze hierover in gesprek waren met enkele docenten, kwam de directeur erbij zitten. Hij gaf de jongens een deadline: als jullie morgen (woensdag 11 december) voor 12:00 met een concreet en uitgewerkt plan komen, dan zal ik ernaar kijken en het goed- of afkeuren.

Dit plan werd woensdag aangeleverd, waarop Niek en Arwin akkoord kregen. Maar dan moest vrijdag alles wel geregeld zijn, zoals de mails naar ouders, leerlingen en docenten en het plan van aanpak.

Wat is er allemaal georganiseerd?

Er is een sponsorloop georganiseerd, inclusief een stempelkaart en een route die deels door en deels om de school heen liep. Ze hebben hierbij zoveel hulp gekregen van docenten, onderwijsassistenten, conciërges en vrienden, dat ze zelf ook nog tijd hadden om ruim 50 rondjes te rennen. Wie niet kon meelopen, hielp met het bijhouden van het aantal gelopen rondjes. Klasgenoten hielpen met de catering, waar ze via creatieve oplossingen ook veel geld hebben kunnen ophalen. De knakworsten en het overschot aan drinken van het schoolfeest werden goed verkocht!

De school had geregeld dat leerlingen niet naar de les hoefden tijdens de sponsorloop en er was een prikkelvrije omgeving beschikbaar gemaakt, omdat de Aula nu druk bezet was. Deze ruimte is wel nodig op het VSO. Gelukkig was de dag een groot succes.

Een eigen glazen huis op school was het idee van een docent. Samen met deze docent hebben ze hier een plan voor opgesteld. De hele week stond er een 'glazen huis' in de aula: een partytent met twee stoelen en tafel. Twee leerlingen konden daar voor een lesuur zitten, en de andere leerlingen konden voor minimaal 50 cent een nummer aanvragen. Ook stond er een glazen pot met snoepjes, waarbij leerlingen voor 50 cent kon raden hoeveel erin zaten.

De resultaten

De hele school kwam in beweging. Ook leerlingen die deze oud-leerling niet kenden, gingen betrokken aan de slag. Ook was er sprake van gezonde concurrentie, zoals de gymdocent die van de conciërge 100 euro zou verdienen als hij meer dan 50 rondjes zou rennen. Diverse leerlingen vroegen ook docenten om hen te sponsoren, waarbij de docenten natuurlijk niet voor elkaar onder konden doen.

Later is het geldbedrag bekend gemaakt. Ook gaf de directeur een toespraak van de directeur waarin hij Niek en Arwin bedankte. Er is in totaal meer dan 6.000 euro opgehaald.

En daarna?

In de kerstvakantie zijn Niek en Arwin samen met twee docenten en een teamleider naar het Glazen Huis gegaan. Ze hebben daar het opgehaalde bedrag op een cheque uit laten printen en in de brievenbus van het Glazen Huis gedaan. Het was heel mooi om dat samen zo op te pakken.

Ook heeft een docent de hele dag gefilmd (netjes met toestemming), zodat zij een filmpje van de dag aan hun zieke vriendin hebben kunnen geven. Zij had zelf ruim 50.000 opgehaald.

Zij waardeerde dit enorm, ze was erg geroerd door deze acties van de school en haar vrienden.

Wat zijn de geleerde lessen?

Voor volgend jaar hebben ze al bedacht hoe ze dit nog beter aan willen pakken:

- Ze willen dit keer ruim op tijd beginnen, niet 1,5 week van tevoren, ook zodat ze een datum vast kunnen leggen in de studiewijzer. In mei 2025 zijn ze alweer bezig met de voorbereiding voor volgend schooljaar, en de datumaanvraag voor de studiewijzer/jaarplanning is er al uit.
- Ze willen een hele dag organiseren, ze hebben genoeg ideeën voor activiteiten om de hele dag mee te vullen.
- Ze willen ook iedereen kunnen betrekken, want niet iedereen kan een rondje rennen in verband met fysieke beperkingen, bijvoorbeeld door een markt te organiseren.
- Ze weten nu wat mogelijk is en willen het maximale eruit halen. Ze gaan dus uitzoeken wat het maximale is dat school kan bieden.
- Ze gaan hulptroepen inschakelen, om een klein, vast team te vormen met onder andere een betrokken docent en onderwijsassistent. Ook de leerlingenraad wil graag meehelpen.
- Ook voor de dag zelf willen ze er meer mensen bij betrekken, er staan genoeg in de rij om dit te doen, aldus Niek en Arwin.

Wat hebben de leerlingen er zelf van geleerd?

- Plannen en organiseren konden de heren al door hun rol in de leerlingenraad. Maar ze hebben onder andere geleerd waar je aan moet denken, welke stappen je moet nemen als je zo een grootschalige actie op wilt zetten. Ook leer je bijvoorbeeld het inschatten van hoeveelheden (in eerste instantie hadden ze te weinig knakworsten ingekocht).
- Ze hebben veel geleerd over communicatie, onder andere door het opstellen van een brief aan ouders, leerlingen en docenten.
- Ze hebben geleerd hoe belangrijk het is om rekening te houden met iedereen, zoals de prikkelruimte.
- En dat eigenwijs zijn soms ook goed uit kan pakken. Bij het bekend maken van het prijsbedrag gaf de directeur ook toe dat hij eerst 'nee' had gezegd, maar dat ze toch met eigenwijsheid zoveel geld hadden opgehaald. Hij heeft geleerd dat hij soms iets meer vertrouwen moet hebben.

Vervolg?

Om te zorgen dat deze Serious Request-actie ook op school door kan gaan, als zij niet meer op school zitten, hebben ze plannen om een Actiecomité op te zetten, met ook docenten en onderwijsassistenten, waar steeds nieuwe leerlingen bij aan kunnen sluiten. De docenten kunnen dan voor continuïteit zorgen en de kennis kunnen behouden van wat er eerder is gebeurd. Want de docenten die eerst 'nee' zeiden omdat het te druk was, waren achteraf wel blij dat het door was gegaan.

AVONDMARKT

15 DECEMBER - 19.00 UUR TOT 21.00 UUR
INLOOP VANAF 18.30 UUR

VEILING - GOOCHELSHOW - ESCAPEROOM
SCHMINKEN - KAPPER - MINI DISCO
BOEKEN - KLEDING - OLIEBOLLEN - SPELLETJES
DIVERSE WARME EN KOUDE LEKKERNIEN
(ADVIES: KOM MET EEN LEGE MAAG)
EN NOG HEEL VEEL MEER..!

Zegt het voort!
Ouders, broertjes, zusjes, opa's, oma's, neefjes, nichtjes,
ooms, tantes, burens, vrienden, kennissen...

Echt IEDEREEN is welkom!

DE **MARIËNDAEL**
DE ONDERWIJS
SPECIALISTEN

SERIOUS REQUEST
Spieren voor Spieren

VSO Mariëndael - Middachtensingel 12, Arnhem

Windwokkels op de middelbare school in Texel

Hoe de wens voor een voetbalveldje via Tienskip gelinkt is aan Windwokkels op Texel...

School: middelbare school [De Hogeberg](#)
Thema: windenergie
Actie: idee via Tienskip vanuit de leerlingen
Geïntegreerd in school via: profielwerkstuk [Tienskip](#)

Van wie kwam het idee?

We gaan een paar jaar terug, toen een vriendengroep zich ging inzetten voor een voetbalveld in hun dorp. Ze werden met dit idee echter steeds van het kastje naar de muur gestuurd. Na een paar maanden was het enthousiasme van de jongeren weg. Deze ervaring werd de basis voor een profielwerkstuk van Jeppe, waar in 2016 de organisatie Tienskip uit is voortgekomen.

Tienskip zet zich in om jongeren wegwijs te maken in de lokale democratie. Ze willen jongeren laten zien wat ze zelf kunnen doen wanneer ze iets in hun omgeving (school, wijk, dorp, provincie etc.) willen veranderen, zodat het voetbalveldje waar het mee begonnen is, er echt komt! Daarnaast willen ze jongeren via deze route juist enthousiast maken!

Welke eerste stappen zijn er genomen?

Na het profielwerkstuk is Jeppe in gesprek gegaan met de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Daarna is er een concreet plan vormgegeven voor het opzetten van een pilotevenement. Dit is uit eigen gelden gefinancierd. Vervolgens is er een plan ontwikkeld om dit evenement uit te bouwen, waaruit stichting Tienskip is ontstaan.

Van 2016 tot nu is Tienskip uitgegroeid tot een landelijke organisatie. De organisatie werkt met de vrijwillige inzet van bijna 200 jongeren en wordt ondersteund door maatschappelijke organisaties, fondsen en (lokale) overheden.

Hoe past dit binnen de taken/visie van de school/ de kerndoelen/vakken?

De evenementen die Tienskip organiseert, zijn een goede aanvulling op vakken zoals burgerschap en maatschappijleer. In één ochtend of middag gaan jongeren aan de slag met hun eigen rol in de democratie. Verder is er ter voorbereiding en afsluiting een kort lesprogramma, dat goed te combineren is met de lessen die al gepland staan.

Tienskip laat jongeren zien wat ze zelf kunnen doen en hoe ze daarbij (lokale) overheid en andere organisaties kunnen gebruiken. Dit is iets waar in de kerndoelen van deze vakken nog weinig nadruk op ligt. Daarom sluit Tienskip goed aan, want het bouwt verder op wat er wel in de lessen besproken wordt.

Hoe zorg je dat het de school weinig tijd kost?

Doordat de organisatie gefinancierd wordt door o.a. lokale overheid, is het programma voor de school volledig kosteloos. De enige investering die de school doet, is het korte/ laagdrempelige lesprogramma draaien en de leerlingen onder begeleiding naar een Tienskipdag brengen.

Windwokkels op Texel Van wie kwam het idee?

Tienskip kwam in 2023 met het voorstel om een dag te organiseren voor leerlingen van alle waddeneilanden. Dit is een groep jongeren, die elkaar nooit tegenkomt, maar wel tegen dezelfde uitdagingen aanloopt.

De school OSG De Hogeberg op Texel werd hiervoor ook benaderd en stuurt nu één keer per jaar leerlingen naar de waddendag van Tienskip. De jongeren worden met een bus bij de haven opgehaald en gaan dan met jongeren van andere waddeneilanden in gesprek over de lokale problematiek en wat ze daaraan kunnen veranderen. Hier komen verschillende onderwerpen langs.

Welke eerste stappen zijn er genomen?

Mark en Sherif waren op de Tienskipdag in 2023 en hebben daar bedacht zich in te willen zetten voor windenergie op Texel. Onder de naam Team Windwokkels zetten zij zich in voor het beleid rond windenergie op Texel.

Ze zijn bezig de gemeente te overtuigen met hun plan om de windwokkel legaal te maken. Dit is een kleine windmolen die je op je eigen dak of in je eigen tuin plaatst. Mark en Sherif willen de eerste windwokkel op het dak van hun school plaatsen en ze werken dus nauw samen met hun school OSG De Hogeberg.

Mark en Sherif zien dit als onderdeel van oplossingen van het duurzaamheidsvraagstuk. Daarnaast zien ze een energierekening die omhooggaat, een groot dak op de school en ze weten uit ervaring dat het hard waait op Texel. Een hele logische combinatie dus!

Wat pakt de school op?

De school heeft erg enthousiast gereageerd en helpt de leerlingen graag verder. Zo hebben ze de enquête van de jongeren verspreid onder de leerlingen en hun ouders/verzorgers. Mark en Sherif zijn druk bezig hun plan uit te werken en hebben dit plan ook gepresenteerd aan de voormalig minister van Binnenlandse Zaken, Judith Uitermark, zie dit [artikel](#).

Drempels

In de uitvoering zijn Mark en Sherif helaas nog niet zo ver. In de periode van dit idee ontstond, werd op dat moment parallel de discussie over windwokkels gestart en het

besluit genomen dat deze niet geplaatst mogen worden. Daarnaast is het gebouw van de gemeente en niet van de school zelf.

Tienskip begeleidt hier Mark en Sherif bij, door samen uit te zoeken hoe ze deze wet- en regelgeving kunnen veranderen, onder andere door handtekeningen te verzamelen en met lokale ondernemers in gesprek te gaan. Tienskip heeft gesprekken gevoerd met de leerlingen en de wethouder hierover, hoe je ervoor zorgt dat je gehoord wordt in raadsvergaderingen en mogelijk tot andere gedachten brengen?

De school heeft de jongens geholpen aan de contactgegevens van een betrokken ouder die hen kan helpen om met het juiste netwerk in contact te komen. Daarnaast zullen ze het voorstel (helpen) schrijven waarmee ze uiteindelijk naar de gemeente kunnen om de windwokkel te kunnen plaatsen.

Hoe past dit binnen de taken/visie van de school/ de kerndoelen/vakken?

Profielwerkstuk

Mark en Sherif zijn nu bezig met de dakconstructie en welk gewicht het kan dragen, ze duiken er goed in. Dit traject kunnen ze nu wel gebruiken als een onderdeel van hun profielwerkstuk, omdat er behoorlijk wat onderzoeksvaardigheden in zitten. Mocht het plaatsen van de windwokkels op school niet lukken, dan kan het hele proces als ondernemersplan meegenomen worden. De jongens (nu 5 havo en 6 vwo) doen dit allemaal in hun eigen tijd, maar ze kunnen het nu gebruiken om een schoolonderdeel mee af te sluiten.

Burgerschap

Volgens de school passen de activiteiten van Tienskip mooi bij burgerschap. De school staat recht tegenover het gemeentehuis, maar leerlingen komen weinig in aanraking met de lokale politiek. Terwijl de lokale politiek steeds meer in gesprek wil met jongeren in plaats van praten over jongeren.

De activiteiten via Tienskip zorgen voor deze verbinding. Binnenkort gaat de leerlingenraad met de wethouder van onderwijs en de burgemeester in gesprek. Dit wordt een terugkerende activiteit, zodat de gemeente wat directer hoort wat er speelt bij de jeugd.

Daarnaast vinden de eindexamendebatten (voor vwo 6 en havo 5) nu daadwerkelijk plaats in de raadszaal, waarbij de andere eindexamenleerlingen op de tribune zitten. De debatten gaan ook over onderwerpen die op Texel spelen, zoals de veerdienst en voorrang voor de inwoners van Texel op de veerdienst.

Vakoverstijgend

Daarnaast leren de leerlingen hier heel veel van, juist vakoverstijgend: hoe zit de wereld in elkaar, hoe krijg je iets voor elkaar? Ze ervaren nu ook hoe stroperig het kan zijn, hoe lastig het is om echt in contact te komen met de juiste mensen. Daar heeft Tienskip ook een rol in gespeeld. Het is helaas ook wel een harde leerschool, dat niet alles zomaar lukt terwijl je enthousiast begint.

Hoe zorg je dat het de school weinig tijd kost?

Het is echt van meerwaarde van wat Tienskip op school aanbieden, ze leren in de praktijk, leren met realistische plannen te komen, netwerken op te bouwen, ondernemingszin en maatschappelijke betrokkenheid. Op school is er onvoldoende capaciteit om de jongeren hierbij goed te blijven begeleiden.

Meer informatie

Klik [hier](#) voor een artikel over het Team Windwokkels

Klik [hier](#) voor andere voorbeelden Tienskip

Heb je nog tips
om dit idee vooruit
te helpen?
Laat t dan weten!

En ben je benieuwd hoe dit verder afgelopen is, houdt de website van Tienskip in de gaten, of als je op t mooie eiland Texel bent, loop dan langs de school.

Greenteams in Zoetermeer, voorbeeld van het Alfrink College

Al vijf jaar op rij gezamenlijke leerlingenconferenties

School: VO [Alfrink College](#)

Thema: duurzaamheid op school door leerlingen

Actie: vanuit leerlingen zelf

Geïntegreerd in school via: de visie van de school. Leerlingen pakken het grotendeels zelf op.

6 jaar geleden vroeg Jeroen van Es, afdelingsleider, of hij bij het team van vier leerlingen mocht aansluiten. Deze leerlingen wilden meer doen op school voor meer klimaatbewustzijn en meer groen in de school.

Het begon met het aanschaffen van planten voor de school, die deze leerlingen zelf zijn gaan verzorgen. Inmiddels bestaat het Greenteam op het Alfrink college in Zoetermeer al 5 jaar en hebben de drie andere middelbare scholen in Zoetermeer ook een Greenteam. Deze Greenteams organiseren al vijf jaar op rij gezamenlijk een conferentie voor de andere leerlingen over duurzaamheid, zie bijvoorbeeld [hier](#) en [hier](#).

Van wie kwam het idee?

Jeroen van Es is met vier leerlingen gestart. Deze leerlingen wilden het bewustzijn van de andere leerlingen vergroten over duurzame keuzes. Ze wilden onderzoeken hoe ze dit als een sneeuwbal konden vergroten. Samen hebben ze een plan bedacht en zijn ze langs alle andere scholen in Zoetermeer gegaan met de vraag of de school ook een Greenteam wilde starten. De andere scholen wilden hierin niet achterblijven.

Wat ze doen

De Greenteams (per school 1 docent en meerdere leerlingen) hebben samen besloten om conferenties organiseren, elk jaar op een andere school. Via deze conferenties werken ze concreet aan bewustwording.

Tijdens deze conferenties organiseren ze workshops, een keynote speaker, maken ze samen duurzaam eten en

maken ze plannen met elkaar. Zo hebben ze tweedehands kledingmarkten georganiseerd, zowel op de scholen zelf als op het marktplaats van Zoetermeer.

Ondertussen pakken de Greenteams veel losse projecten op met basisscholen die willen meewerken, zoals samen afval verzamelen, een challenge over omgaan met water en een voedselproject. Hiervoor kunnen de basisscholen altijd twee leerlingen aandragen.

Naast de conferenties zijn er losse projecten per school. Zo zijn ze samen op bezoek gegaan bij [de Vienna International School](#). Ze hebben een opblaasbaar zwembad op het schoolplein gezet, gevuld met plastic zwerfafval dat de Greenteamers zelf in en om de school hadden verzameld, om zo de plastic soup te symboliseren. Ze spraken ze bij de gemeente en hielpen ze bij visie-ontwikkeling van een wijk in Zoetermeer.

Wat zijn de geleerde lessen?

Wat werkt is dat de leerlingen en de verschillende Greenteams een gemeenschappelijk doel hebben, dat concreet vorm is gegeven door middel van de conferenties. Een evenement waar je naartoe werkt is een goede stok achter de deur.

De ideeën van de leerlingen staan centraal, laat het vanuit het initiatief van de leerlingen komen. Het bevragen van leerlingen hierop moet je echter wel faciliteren, bijvoorbeeld via de leerlingenraad. Je kan hen bevragen over wat ze willen leren en doen, waar ze zorgen over maken?

Samenwerken

Ze worden hierbij ondersteund door Stichting [DuurSamen Zoetermeer](#), een netwerkorganisatie, met veel tijd en een goed netwerk. Zij helpen onder andere met de subsidieaanvragen, het schrijven van de plannen en opstellen van een begroting. Ook begeleiden ze de leerlingen, die met grote zelfstandigheid het duurzame eten bij de conferenties klaarmaken.

De inspraak bij en samenwerking met de gemeente en wethouder helpt ook als het gaat om steun en het opbouwen van netwerk.

Zoek hulp van lokale organisaties. Bijna elke plaats heeft wel een netwerk of club (zoals een Lionsclub of Rotary Club) waar mensen zitten met tijd, netwerk en/of kennis.

Hoe zorg je dat het de school weinig tijd kost?

De school faciliteert alleen maar wat leerlingen willen en biedt de gelegenheid om met ideeën te komen. Het Greenteam vergadert eens per maand, om vervolgens in subgroepjes uit een te gaan. Momenteel zijn de leerlingen bijvoorbeeld bezig om de kantine meer vegetarisch maken, waarbij ze tegelijkertijd de andere scholen inspireren om ook te mee doen.

De Greenteams bestaan uit ongeveer 15 leerlingen, uit alle klassen. De leerlingen hebben zelf het voorzitterschap. De overleggen en acties doen de leerlingen meestal aan het einde van de dag, onder schooltijd en in eigen tijd.

Hoe past het binnen de visie of taken van school?

Het Alfrink college is een [UNESCO](#) school. Het Greenteam past dus goed bij de visie van de school.

De leerlingen krijgen dit niet als onderdeel van een vak, omdat daar volgens de docenten geen ruimte voor is. Dit is ook niet nodig, de leerlingen pakken het zelf op.

Nieuwe plannen

Vanuit de leerlingen is een nieuw plan gekomen. Gedurende een paar maanden gaan de leerlingen allemaal plekken in Zoetermeer langs, waarbij ze willen helpen en ontdekken wat de hele voedselcyclus inhoudt: helpen zaaien, ontdekken hoe supermarkten de producenten aanprijzen, ontdekken wat beter is: biologisch, in

plastic verpakt, lokaal? Ook willen ze in gesprek met een gedragswetenschapper over het gedragscomponent.

In volgende conferentie in oktober willen de leerlingen vervolgens een zelfgemaakt lesplan lanceren, dat ze aan de basisscholen gaan geven. De leerlingen willen deze lessen ook zelf gaan geven in de klassen.

De leerlingen gaan onderzoeken of ze hier een cyclus van kunnen maken, onderzoek doen en daar les in geven, met elk jaar een nieuwe thema. Uiteindelijk willen ze dat dit ook op de middelbare scholen terechtkomt, bijvoorbeeld in projectweken. Een lid van DuurSamen Zoetermeer wil het project trekken, maar het zijn de leerlingen die het moeten en willen gaan doen.

Meer informatie

Floris de Boer heeft onderzoek gedaan naar de Greenteams: [Duurzaamheid op school, door leerlingen - leren voor morgen](#)

Greenteam op social media

[Greenteam Alfrink \(@greenteamalfrink\) • Instagram-foto's en -video's](#)

[Activiteiten bij Alfrink College en het Greenteam - zoetermeer actief](#)

[Zoetermeers Dagblad | Greenteam Alfrink spreekt met Schoon is Gewoon](#)

[Zoetermeers Dagblad | Actieve Greenteamers van het Alfrink College](#)

[Greenteam werkt aan verduurzaming school - ONC Parkdreef](#)

[Greenteam Alfrink bij ICK de Tjalk - Adverteren Zoetermeer | Streekblad | Krant en Online\[361622137\]](#)

Mens & Afval op het Twickel college

School: middelbare school [Twickel College Hengelo](#)

Thema: klimaat, mensen en afval

Actie: vanuit het Eco-team

Geïntegreerd in school via: een klimaatmiddag, afvalbeleid en een jubileum

Hoe het begon

Op 16 september 2021 werd tijdens een feestelijke bijeenkomst het Eco-team gepresenteerd: een enthousiaste groep van acht leerlingen en twee docenten. Zij vormen samen het kloppend hart van de verduurzaming op school. Het team wordt ondersteund door betrokken docenten, het facilitair personeel en directeur Max Externe. Hiermee gaf het Twickel College het officiële startsein voor deelname aan het Eco-Schools programma.

De opening werd groots aangepakt, met veel genodigden die getuige waren van dit bijzondere moment. Onder het genot van koffie, thee en een petit four vond een plechtige ondertekening plaats waarmee het Eco-team officieel van start ging. Aansluitend volgde het eerste overleg, waarin de ambities en eerste ideeën met elkaar werden gedeeld.

Al snel koos het Eco-team twee thema's om zich op te richten: Mensen en Afval. Daarmee legden zij de basis voor een duurzame koers binnen de school, waarin zowel sociale betrokkenheid als milieubewust handelen centraal staan. Het Twickel College zette hiermee een belangrijke stap richting een duurzamere en bewustere leeromgeving

“Tijdens de klimaatmiddag werden de rollen omgedraaid: leerlingen deelden hun kennis met docenten en medeleerlingen. Dit zorgde voor een verrassend leuke en krachtige dynamiek.”

Welke eerste stappen zijn er genomen?

Het Eco-team heeft verschillende activiteiten opgepakt, zoals:

De klimaatmiddag van klas 3

Aan het eind van de toetsweek heeft klas 3 (havo en vwo) een klimaatmiddag gevolgd. Deze middag bestond uit een voorlichting over klimaatverandering (de werking van broeikasgassen) en een workshop naar keuze. Hierna volgden er verschillende workshops waar de leerlingen aan konden deelnemen.

Het mooie was dat de workshop door de leerlingen en collega's van het Twickel College gegeven zijn.

Boom-plantdag voor jubileum scholengroep Carmel Hengelo

Tijdens deze activiteit is er samenwerking gezocht met landgoed Twickel. Voor het jubileum van de scholengroep hebben ze aandacht gevraagd voor versterking van de natuurbeleving bij leerlingen en het vergroten van de biodiversiteit in de omgeving van de school.

Hiervoor is er een voorlichting aan klas 1 over het landgoed en over biodiversiteit gegeven. Na afloop van de presentatie konden leerlingen zich opgeven om mee te helpen op de boomplantmiddag.

Alle andere (niet examenklassen) hebben twee afgevaardigden gestuurd naar deze boomplantmiddag.

Voorlichting over het afvalbeleid

Tijdens een studiedag heeft het Eco-team de collega's geïnformeerd over voortgang rondom het afvalbeleid. Tevens hebben ze er een werkmiddag van gemaakt waarbij de collega's konden meewerken aan een van de drie activiteiten:

1. Maken van lessen voor de mentorlessen over afvalscheiding
2. Maken van foto's voor posters die bewustwording en commitment laten zien
3. Maken van een filmpje om afval bespreekbaar te maken tijdens de mentorlessen.

Op deze manier heeft het Eco-team alle docenten kunnen informeren, activeren en enthousiast aan het werk hebben gekregen.

Wat zijn de geleerde lessen?

Een belangrijk leerpunt kwam naar voren tijdens de klimaatmiddag: het omdraaien van rollen, waarbij leerlingen hun kennis delen met docenten en medeleerlingen, zorgt voor een verrassend leuke en krachtige dynamiek. Veel leerlingen beschikken over actuele kennis van verduurzaming en nemen met plezier het voortouw in het 'doceren'.

Een ander mooi inzicht werd duidelijk tijdens de Boomplantdag. Deze activiteit liet zien hoe effectief het is om natuurlijke momenten in het jaar te benutten voor duurzame acties en bewustwording. Door aan te sluiten bij bestaande gebeurtenissen krijgt een activiteit vanzelf draagvlak en betekenis.

Tot slot bleek uit de organisatie van de voorlichtingsactiviteiten dat een goede voorbereiding echt het halve werk is. Heldere afstemming, duidelijke doelen en voldoende voorbereidingstijd zorgen ervoor dat de boodschap beter overkomt en de uitvoering soepeler verloopt.

Wat doen ze nu?

In 2024 behaalde het Twickel College met trots de Groene Vlag, het internationale keurmerk voor duurzame scholen. Deze erkenning was een beloning voor de inzet van het Eco-team, de hele schoolgemeenschap en de vele acties die in de jaren daarvoor in gang zijn gezet.

Het afgelopen jaar heeft het eco-team gefocust op de biodiversiteit rondom de school. Ze deden dit door bomen te planten op het Twickel landgoed en bij de school. Eveneens werden er vogelhuisjes getimmerd en werd het 'T' insecten hotel geplaatst.

Meer informatie

Het Twickel college op [Eco-Schools](#).

Het Stellingwerf College en Firda gaan Los met Lisdodde via Spark The Movement

Een bus vol leerlingen voor Lisdodde

School: middelbare school het [Stellingwerf College](#) en mbo [Firda](#)

Thema: basis voor biobased bouw materiaal

Actie: via Spark the Movement vraagstukken oplossen met leerlingen en studenten

Geïntegreerd in school via: O&O en burgerschap en als onderdeel van de beroepsopleiding

Een bus vol leerlingen en docenten uit het voortgezet onderwijs én met studenten en docenten van hbo, mbo en universiteit is langs een aantal boeren gegaan om op onderzoek uit te gaan in een veenweidegebied in Friesland. Door de manier waarop hier wordt geboerd, stoot het veen relatief veel CO₂ en methaan uit. Bedrijven en beleidsmakers gaven aan wel wat meedenk-power van jongeren te kunnen gebruiken om verder te komen in deze belangrijke opgave.

Op een van de locaties werd geëxperimenteerd met het telen van lisdodde, een soort riet waar biobased bouw materiaal van gemaakt kan worden. Maar voor een boer om overschakelen op een nieuw gewas als lisdodde, moet er nogal wat gebeuren. Wie gaat de lisdodde straks afnemen? En hoeveel? En hoe verwerk en oogst je lisdodde? Aan welke technische eisen en kwaliteiten moet bouw materiaal van lisdodde voldoen?

Om antwoorden te vinden op dit soort vragen, gingen de studenten van de universiteit aan de slag om nieuwe businessmodellen uit te denken en door te rekenen.

Studenten mbo, van de opleiding Creatief Vakmanschap onderzochten het materiaal, en maakten verschillende ontwerpen van spreekgestoeltes van lisdodde-vezelplaat. Een van de ontwerpen werd gekozen om daadwerkelijk te maken, en vier spreekgestoeltes werden verkocht aan de provincie en aan gemeenten waar veenweide-vraagstukken volop leven.

Studenten agri-business van Hogeschool Van Hall Larenstein brachten uiteindelijk alle informatie bij elkaar. Zij organiseerden met SPARK een meet-up met alle stakeholders en met de verschillende studenten van mbo, hbo en universiteit in het Biosintrum in Oosterwolde en ontwikkelden een prachtige poster (zie bijlage 1).

Lisdodde vanuit Firda

Bij Firda bestaat de mbo-beroepsopleiding creatief vakmanschap: waar studenten leren ontwerpen, maken en ondernemen. Binnen deze opleiding wordt er vooral gekeken naar wat het werkveld van hen vraagt. Studenten ontwerpen veel voor echte klanten, waarbij er veel verantwoordelijkheid ligt bij de studenten. De docenten hebben vooral een faciliterende rol. Daarbij is het heel normaal dat je rekening houdt met duurzaamheid.

De uitgangspunten van de opleiding zijn dan ook:

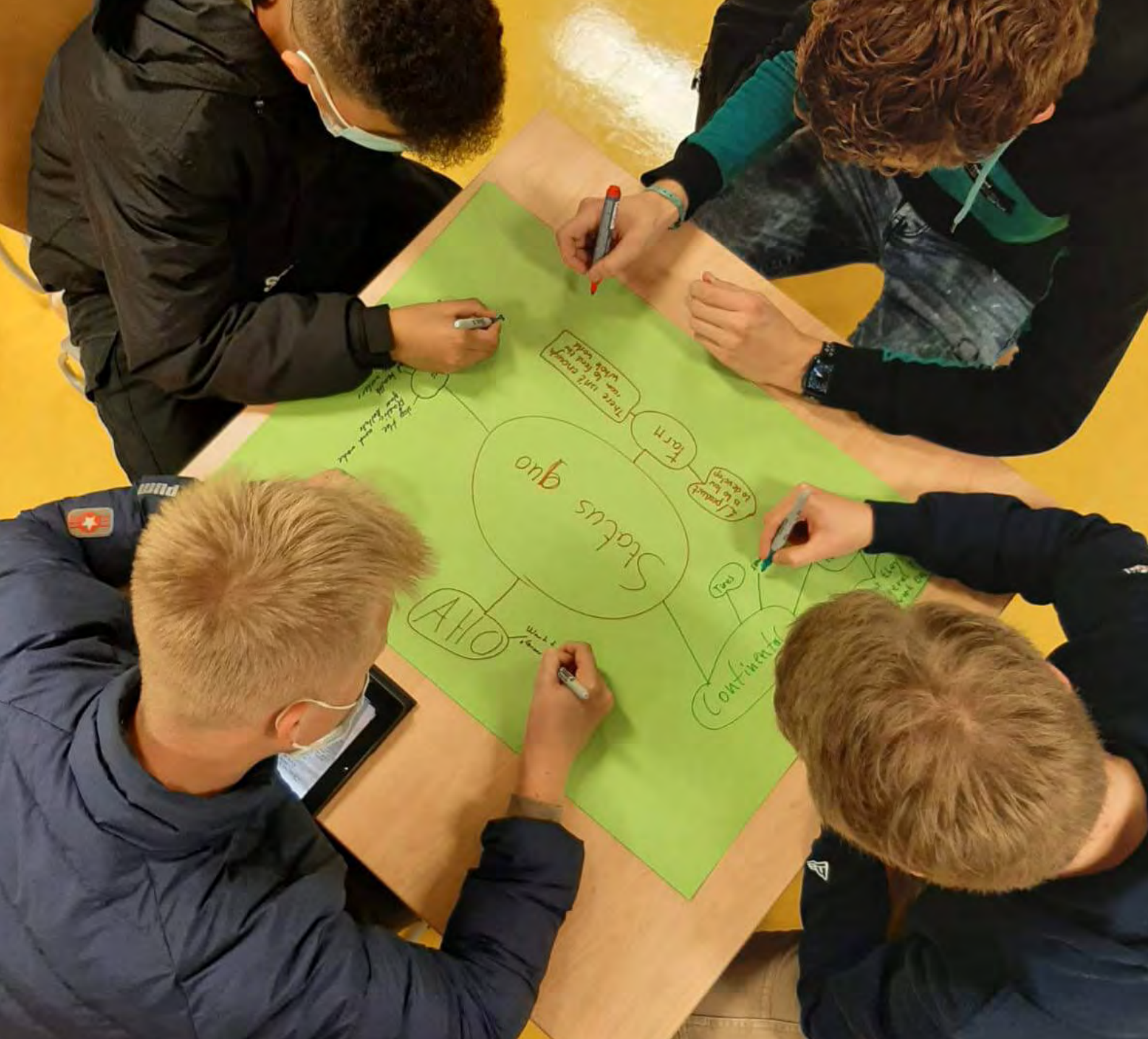
- We maken erfstukken: goed gemaakt, van duurzame materialen en goed te demonteren en op te knappen
- We werken costum-made: zodat de producten duurzamer worden gebruikt
- Het materiaal moet goed en geschikt zijn voor het product, maar wel van duurzaam kwaliteit zijn.

Van wie kwam het idee?

Zodoende kwam SPARK the Movement op hun pad met lisdodde. De opleiding is van het oppakken en proberen en SPARK wilde dit fysiek laten zien. SPARK kwam dus met de vraag of de studenten van de opleiding een spreekgestoelte wilden maken van dit materiaal.

Welke eerste stappen zijn er genomen?

De vraag werd uitgezet binnen een klein clubje studenten, die allemaal met een ontwerp op de proppen kwamen. Deze ideeën werden gepitcht en het beste ontwerp werd uitgekozen om daadwerkelijk te maken. Het winnende idee was een spreekgestoelte die je als koffer in elkaar kan vouwen. Heel innovatief was ook de oplossing om te kiezen voor scharnieren die met een linnen rug werden gelijmd door een boekbinder, waardoor het spreekgestoelte in elkaar is te puzzelen: no screw, no glue: de stoel was demontabel en dus makkelijk herbruikbaar.

Wat zijn jullie geleerde lessen?

In het onderwijs moet alles meetbaar zijn, maar als het om duurzaamheid gaat, moet je 'niet lullen, maar gewoon doen, experimenteren en gewoon ergens beginnen'.

Duurzaamheid is vaak te complex en wetenschappelijk. Het helpt om gewoon klein te beginnen. Zo krijgen nu alle eerstejaars studenten een upcycle project met materialen van de stort en/of tweedehands. Hiervan raken studenten enthousiast en verwonderd.

Nu komen studenten uit zichzelf wel eens met opmerkingen en voorstellen, zoals voor de afvalstromen in de kantine. Voor het wegwerpbestek hebben studenten een prullenbak ontworpen met het silhouet van de verschillende bestekstukken.

Meer informatie

[Firda studenten gaan op bezoek bij Dijkstra Draisma - SMARTCirculair](#)

[Studenten mbo, hbo en wo kijken met frisse blik naar toekomst veenweidegebied / Firda](#)

[Van wol naar vilt met Duitse studenten voor kunstig 'skûlplak' / Firda](#)

[Los met de lisdodde! - Be a Spark - Join the movement](#)

Lisdodde van het Stellingwerf College

Van wie kwam het idee?

Vier scholen uit de Noordelijke Provinciën werden gevraagd voor een gezamenlijk project door [SPARK the Movement](#). Dit project ging over duurzaamheid, energie, economische omstandigheden, natuur-cultuur, circulaire economie. Ter voorbereiding werd in elke provincie een bedrijf bezocht. Deze bedrijven, bijvoorbeeld Biosintrum in Oosterwolde en Intergas in Coevorden, werden n.a.v. het thema bekeken. De leerlingen (4 en 5 vwo), van elke school vier, leerden elkaar hier ook kennen.

Welke eerste stappen zijn er genomen?

Daarna zijn de leerlingen naar een school in Duitsland, Hannover, geweest waar ze samen met een groep Duitse leerlingen workshops en excursies rond het thema circulaire economie hebben gedaan. Ook een tweede bezoek naar Hannover (Messe) werd het jaar erop gedaan. Het geschreven manifest van de leerlingen werd hier overhandigd aan de minister-president van de deelstaat.

Tijdens de presentaties kwam het gewas lisdodde ter sprake. In de deelstaat en in Noord-Nederland een mooi product dat op verschillende manieren gebruikt kan worden. De vier leerlingen (6 vwo) van het Stellingwerfcollege hebben toen voor hun meesterproef voor het vak Onderzoek & Ontwerpen ([O&O, technasium](#)) dit onderwerp genomen.

Hier hebben de leerlingen gedegen onderzoek naar gedaan. Ze zijn op verschillende bijeenkomsten geweest in het Biosintrum en bij RUG Campus Fryslân in Leeuwarden, waar lezingen van betrokken boeren, bedrijven en studenten plaatsvonden. Zelf hebben ze onderzocht welk gedeelte van de plant geschikt is voor consumptie. De leerlingen hebben dit op verschillende plekken voor betrokkenen gepresenteerd. (zie bijlage poster lisdodde)

Hoeveel tijd en middelen hebben jullie hierin geïnvesteerd? En hoe wordt het initiatief gefaciliteerd?

De reis naar Duitsland en de bedrijven werd door de contacten van SPARK, de provincies, gefinancierd. De organisatie in Duitsland was voor de school aldaar.

Dit was incidenteel. De tijd is door de leerlingen geïnvesteerd. Ze zijn acht maanden bezig geweest met hun meesterproef. De schatting is dat er per leerling 150 uur in zit.

Hoe past dit binnen de taken/visie van de school/ de kerndoelen/vakken (zoals burgerschap)?

O&O is een praktijk gerelateerd vak. Burgerschap is al door de manier van werken ingebed in het curriculum. In onze projecten wordt gewerkt vanuit actuele problemen en situaties waar oplossingen voor bedacht moeten worden. Bij Ondernemend Burgerschap leer je door te doen! In onze lessen leren de leerlingen een ondernemende houding aan te nemen. Daarnaast leren ze zichzelf beter kennen en ontwikkelen ze vaardigheden waar ze de rest van hun leven wat aan hebben.

Bij burgerschap gaat het vooral om het aspect 'je redzaam leren gedragen in sociaal opzicht'. De leerlingen leren met zorg om te gaan met het milieu. Bij dit kerndoel gaat het voor burgerschap vooral om de relatie die je legt met het verantwoordelijk leren omgaan met je eigen leefomgeving. Binnen O&O wordt vooral aandacht besteed aan thema's die hier mooi op aan sluiten. We denken dan bijvoorbeeld aan duurzaamheid, biodiversiteit en afval en recycling.

Burgerschapsvorming werkt aan kritisch socialiseren zodat leerlingen zelfverantwoordelijk en medeverantwoordelijk worden. Leerlingen leren hun eigen burgerschap te vormen en realiseren zij al burgerschap door er zelf aan te werken. In de bovenbouw leren leerlingen hun eigen projecten samen met opdrachtgevers en experts vorm te geven. Hierbij is kritisch denken, zelf verantwoordelijkheid nemen erg belangrijk. In het team wordt medeverantwoordelijkheid centraal gesteld. Stimuleren van zelfverantwoordelijkheid is bij O&O een van de kerndoelen.

Hoe wordt het georganiseerd?

Het vak O&O, wordt in projecten gegeven. De leerlingen plannen zelf en maken zelf een draaiboek. Projecten bestaan uit een vooronderzoek en een eindproduct. Dit kan een prototype of een onderzoeksverslag worden.

Wat zijn jullie geleerde lessen? Hoe zorg je dat het de school weinig tijd kost? Wie/welke partijen kunnen hierbij helpen?

De school kan in projecten rondom verschillende thema's gaan werken. Vakoverstijgend is aanbevolen. Hiervoor moet vaak het rooster anders ingericht worden. Een projectweek is ook een variant.

Wat zouden jullie andere scholen willen meegeven? Welke momenten vragen eigen invulling?

Het werken in projecten rondom thema's die nu spelen vraagt een andere invulling dan bij het conservatieve lesgeven. Het vak O&O van Technasium kan dit zo aan, maar niet-Technasiumscholen zullen de lessen anders moeten inrichten. Contacten met bedrijven, Hogescholen en universiteiten is noodzakelijk om de thema's van alle kanten te kunnen belichten zodat leerlingen goede kennis van anderen (experts) kunnen opdoen. Een klein symposium op school organiseren zou prachtig zijn. Werk altijd rond een thema met een duidelijke vraagstelling.

LOS MET DE LISDODDE!

CO2 REDUCTIE IN VEENWEIDE

POSTER SAMENGESTELD DOOR HANNAH FLEUR, SYMEN JOHANNES HOEKSTRA,
JAN NOOT, JUSTIN STAM - VAN HALL LARENSTEIN
OP BASIS VAN INPUT VAN DIVERSE STUDENTEN & LEERLINGEN

SOORT PRODUCT: LUIERS

ONDERDEEL PLANT: AAR, BLAD, STENGEL

Marktaandeel: +
Momenteel ontbreekt het aan onderzoek om een duidelijke inschatting te maken over de marktaandeel. Waarschijnlijk zullen de gebruiksmaken van lisdodde als vullingsmateriaal zouden eventueel de marktvraag naar duurzame alternatieven kunnen beantwoorden. Verder onderzoek en prototypes wordt geëvalueerd.

Meerwaarde: +
Vergroten van vraag naar lisdodde producten ondersteunt de CO2 reductie in veenweide gebied en de businesskansen voor Boeren Echter, de markt lijkt voor absorberende biobased producten verrijkt (welke voordeel lisdodde heeft t.o.v. katoen, hennep, en bamboe is nog onduidelijk).

Te betrekken ketenpartners:
NRVO, Ministerie van I&W, Circulair Friesland, Provincie Fryslân.
Momenteel zijn bovenstaande groeperingen bezig met duurzame oplossingen omtrent het sluiten van de lisdoddeketen. Hieruit zouden geïnteresseerde partners uit naar voren kunnen komen.

SOORT PRODUCT: LISDODDE KOEKJES

ONDERDEEL PLANT: STUIFMEEL MANNELIJKE AAR (BOVEN DE VROUWELIJKE AAR (DE DIKKE SIGAAR))

Marktaandeel: +
Uit het leerling-onderzoek blijkt dat de mannelijke aar met de hand geogst wordt. Er is ook maar een hele kleine winst waar het stufmeel geogst kan worden.

Meerwaarde: +
In plaats van dat de mannelijke aar de vrouwelijke aar nu kan bestuiven wordt het stufmeel geogst, wat het ecosysteem enigszins verstoort, dit sympathieke product kan echter wel heel goed bewustwording bij groot publiek wakker maken.

Te betrekken ketenpartners:
Boer & bakker: kan met de hand geogst worden en dan direct geleverd worden.

SOORT PRODUCT: BIOGAS

ONDERDEEL PLANT: AAR, BLAD, STENGEL

Marktaandeel: +
Het produceren van biogas kan met veel (rest)producten, zo ook met lisdodde.

Meerwaarde: +
De meerwaarde die wordt gecreëerd is klein, lisdodde kan veel beter verwerkt worden wanneer er andere producten van gemaakt worden, zoals: isolatie, vulling, en plaat materiaal, of als verpakkingsmateriaal (pulp of bioplastics).

Te betrekken ketenpartners:
Biogas plantages in de buurt naast de al bestaande stakeholders in de keten.

SOORT PRODUCT: MEUBELS

ONDERDEEL PLANT: AAR, BLAD, STENGEL

Marktaandeel: +
Sluit aan op internationale trend om steeds meer duurzame producten te kopen. Biobased meubels van lisdodde passen goed binnen deze trend.

Meerwaarde: +
CO2 reductie, waterretentie, recyclebaar.

Te betrekken ketenpartners:
Meubelproducenten zoals OPNIEUW en Pilot naast de al bestaande stakeholders in de keten.

SOORT PRODUCT: VULLINGSMATERIAAL (KLEDING, BEDDENGOD, PLUCHE SPEELGOED)

ONDERDEEL LISDODDE: VROUWELIJKE AAR (DIKKE SIGAAR)

Marktaandeel: +
Er zijn nog relatief weinig biobased producten in deze branche. De vrouwelijke aar van de lisdodde is hier een goede mogelijkheid voor.

Meerwaarde: +
Duurzame, kleed-, beddengoed-, en pluche speelgoedfabrikanten, productiepartners die andere delen van de plant gebruiken.

Te betrekken ketenpartners:
Duurzame kleding-, beddengoed- en pluche speelgoedfabrikanten, productiepartners die andere delen van de plant gebruiken.
Sowieso haalbaar bij door kosten te delen met producent die alleen stengel nodig heeft.

Bouwgroep Dijkstra Draisma zou een goede productiepartner zijn om mee samen te werken omdat zij alleen de stengel gebruiken.

SOORT PRODUCT: PULP OF BIO PLASTICS VOOR VERPAKKINGEN

ONDERDEEL LISDODDE: WORTELSTOKKEN

Marktaandeel: +
Er is steeds meer vraag naar biologisch plastic voor verpakkingsmateriaal. Zetmeel is hier een groot bestanddeel van en in de wortelstokken van lisdodde zit veel zetmeel. Vraag is wel of de wortel niet ook voor voedingsdoddelingen gebruikt kan worden.

Meerwaarde: +
De wortels filteren ook het water en verbeteren de bodemkwaliteit, door deze te oogsten wordt dit positieve effect genomen.

Te betrekken ketenpartners:
Dutch Park International, Dutch Glycerin Refinery B.V.
Naast dat er een hele fabriek gebouwd moet worden om de vezels op grote schaal uit de wortels te halen, moet er een afnemer van bio plastic zijn, en een glycerine leverancier.
Voer pulp ook: Hultamaki in Frankrijk.

Leerlingen en studenten leren met boeren, beleidsmakers en bedrijven samen
hoe een circulaire lisdodde waardeketen versneld kan worden opgestart

REGIONAL CENTRE OF EXPERTISE FRYSLAN

VOOR HET LEREN VOOR DUURZAME ONTWIKKELING
MET ONDERWIJS, OVERHEDEN EN ONDERNEMERS

WWW.SPARKTHEMOVEMENT.NL

SPARK the Movement en het 'Los met de Lisdodde'-project

Na 6 jaar werkzaam te zijn geweest als docent en als coördinator voor duurzame innovatie bij de vmbo en mbo-locaties van Aeres in Friesland werd Heleentje door een aantal bedrijven benaderd met de vraag of er niet een programma kon worden bedacht waarbij al het onderwijs in de hele provincie kon worden uitgenodigd om mee te leren voor duurzaamheid.

Met schooldirecteuren, jongeren, ondernemers en mensen van de provincie en gemeente Leeuwarden bedachten ze SPARK the Movement.

Vervolg Lisdodde

Vanuit de meet-up met alle stakeholders en met de verschillende studenten ontstonden verschillende nieuwe initiatieven, zoals de Week van de Regio Friesland, een bijdrage van studenten op de Nationale Conferentie Circulaire Economie en op de Iedendag van Vereniging Circulair Friesland, verbeterde samenwerking tussen

verschillende bouwbedrijven en agrariërs en een versterking van de roep voor verandering vanuit de betrokken gemeenten.

Maar het mooiste was de opmerking van een van de studenten vanuit de opleiding agri-business (hbo), die concludeerde: 'Na dit project kan ik niet meer niet-circulair denken'. Ondertussen is hij afgestudeerd en zet hij zich in voor de energietransitie.

Meer informatie

Bekijk de eregalerij op de website www.sparkthemovement.nl of vind hier meer over onze aanpak.

Meer over dit specifieke initiatief vind je hier <https://sparkthemovement.nl/spark/de-wereld-buigt-zich-over-de-lisdodde/>

Achtergrondinformatie

1 Tips voor het starten van maatschappelijke betrokkenheid van de leerlingen

Aanpakken

“Het is niet zo ingewikkeld, als je maar naar de kinderen luistert & mensen erom heen vindt die kunnen helpen en erin geloven. Iedereen wil iets bijdragen aan een mooie wereld.”

Lees hier de tips uit de inspirerende voorbeelden:

- **Luister goed naar de leerlingen**

Vraag bijvoorbeeld naar de dromen van de kinderen en wat ze bijvoorbeeld anders zouden willen op school?

- **Begin klein, maar bereid goed voor**

Begin bijvoorbeeld met initiatieven zoals een spelletjesmiddag met ouderen, of het schrijven van een kaart voor hen rond de feestdagen. Dit is laagdrempelig maar ook erg waardevol. Door met kleine stapjes aantoonbare successen te behalen, zorg je voor draagvlak.

Een goede voorbereiding is echter ook het halve werk. Heldere afstemming, duidelijke doelen en voldoende voorbereidingstijd zorgen ervoor dat de boodschap beter overkomt en de uitvoering soepeler verloopt.

Kijk wat er al is (vaak heel veel!) en verbind en versterk waar zinvol. Door aan te sluiten bij bestaande gebeurtenissen krijgt een activiteit vanzelf draagvlak en betekenis.

Begin wel op tijd, zodat het in de jaarplanning te plaatsen is.

- **Gebruik de kracht van de leerlingen**

Kinderen kunnen super veel voor elkaar krijgen als je ze helpt. Door leerlingen veel zelfstandigheid te geven, krijgen ze de kans om hun talenten en verantwoordelijkheidsgevoel te ontwikkelen en tegelijkertijd iets waardevols te doen voor de gemeenschap.

Zorg dat ze een gemeenschappelijk en concreet doel hebben en geef deze concreet vorm. Een evenement waar je naar toe werkt is een goede stok achter de deur.

Het omdraaien van rollen, waarbij leerlingen hun kennis delen met docenten en medeleerlingen, zorgt voor een verrassend leuke en krachtige dynamiek.

Tegen kinderen kan niemand nee zeggen, die kracht van kinderen moet je ook benutten.

- **Benut het netwerk en laat het groeien**

Bedenk als school welke thema's je belangrijk vindt en vraag uit welke ouder daar een netwerk of kennis bij heeft? Via via is er een 20 keer groter netwerk beschikbaar. Zodra het groeit komt er ook steeds meer vanzelf op de school af.

Er zijn veel organisaties die jou als school op weg kunnen helpen en subsidie kunnen verlenen, zoals een Lionsclub of Rotary Club. Ook zijn er verschillende organisaties die veel werk overnemen van de docenten en de school (zie Organisaties uit de inspirerende voorbeelden).

De school kan in projecten rondom verschillende thema's gaan werken. Vakoverstijgend is aanbevolen, bijvoorbeeld via een projectweek. Contacten met bedrijven, hogescholen en universiteiten is behulpzaam om de thema's van alle kanten te kunnen belichten zodat leerlingen goede kennis van anderen (experts) kunnen opdoen. Werk altijd rond een thema met een duidelijke vraagstelling.

- **Zet medewerkers in hun kracht**

Deel je enthousiasme met anderen en creëer ambassadeurs. Door docenten mee te laten ontwerpen, krijgen ze meer plezier in hun vak.

Medewerkers die een opleiding volgen, kunnen waardevolle kennis en netwerk meenemen.

Bouw je eigen community van kartrekkers binnen en tussen de scholen.

- **Wees flexibel**

Het is belangrijk om creatief om kunnen gaan met de regels, creatieve oplossingen bedenken als leerlingen en/of docenten denken dat er niets kan.

Zorg dat er wel een plan is, maar geen strak omkaderd draaiboek, zodat je kan inhaken op zich voordoende mogelijkheden en kansen. En zorg voor maatwerk zodat het aansluit bij de doelgroep.

In het onderwijs moet alles meetbaar zijn, maar als het om duurzaamheid (of breder maatschappelijke betrokkenheid) gaat, moet je aan de slag gaan, experimenteren en gewoon ergens beginnen...

- **Zorg voor steun bij bestuur en directie**

Een duidelijke visie van bestuur en directie die lange termijn bestendig is, helpt bij het opzetten van grote projecten.

Handige websites:

[Scholierenkoepel | Een grote activiteit of evenement organiseren in 6 stappen](#)

[Stappenplan projectplanning maken - VO-raad](#)

Samenwerking

Je hoeft er als school niet alleen voor staan. Ga een samenwerking aan met de ouderraad, (groot)ouders, de BSO's, welzijn stichtingen, beweeg- en cultuurcoaches, IVN, de provincie, het verenigingsleven, zoals de scouting, sportverenigingen.

Vraag naar mogelijkheden bij de gemeente waarin jouw school staat. Via het schoolbestuur kan je een contactpersoon bij de gemeente achterhalen.

Informeer bij je lokale natuur-centrum, die hebben ook vaak goede tips en ideeën: [NMEGids.nl](#) - [De Digitale NMEGids](#) en [GDO Netwerk - GDO \(vereniginggdo.nl\)](#)

Organisaties uit de inspirerende voorbeelden

In de inspirerende voorbeelden komen verschillende organisaties naar voren die de scholen en/of de leerlingen hebben ondersteund:

- **Stichting Move**

[Bubbels breken met Stichting Move](#)

Move zet zich in voor kinderen en jongeren van 10 tot 16 jaar die minder kansen krijgen dan hun leeftijdsgenoten. In onze doorlopende leerlijn van maatschappelijke projecten ontdekken zij hun talenten en welke waardevolle positie zij in de samenleving kunnen innemen.

Tijdens Move je buurt leren studenten en kinderen elkaars leefwereld kennen en bedenken de kinderen hoe ze hun eigen buurt kunnen verbeteren. Kinderen ontdekken hun talenten en leren trots te zijn op zichzelf, het resultaat en de wijk. De student-vrijwilligers begeleiden bij de uitvoering en nemen de leerlingen een dagje mee naar de universiteit of hogeschool.

Tijdens Move your world komen jongeren vanuit hun eigen ideeën en talenten in actie voor een ander. In vier lessen, die vaak over één week of maand verspreid zijn, leren studenten en kinderen elkaars leefwereld kennen en voeren ze zelfbedachte acties uit. Zo krijgt hun zelfvertrouwen een boost en ervaren ze hoe waardevol ze zijn voor de wereld om hen heen.

- **SPARK The Movement**

[Home - Spark - The Movement](#)

SPARK the Movement verbindt en versterkt het leren voor duurzame ontwikkeling in de regio. Ze werken op regionale schaal met onderwijs, ondernemers en overheden.

- **Eco-Schools**

[Stimuleert leerlingen tot duurzaam denken en doen - Eco-Schools](#)

Eco-Schools is een programma voor scholen die met leerlingen werk maken van duurzaam denken en doen. Met hoofd, hart en handen zetten zij stappen om duurzaamheid een vaste plek in de school te geven. Leerlingen worden uitgenodigd om in actie te komen en ervaren welke bijdrage zij kunnen leveren aan een duurzame samenleving. Hierbij ontdekken ze hun eigen waarden, interesses en talenten. Zo wordt duurzaam denken en doen gaandeweg vanzelfsprekend!

- **Tienskip**

[Tienskip](#)

Tienskip is een stichting voor en door jongeren, die zich inzet voor het verkleinen van de kloof tussen jongeren en (lokale) democratie. Door middel van projectdagen, de zogenoemde Tienskipdagen, proberen zij jongeren te bereiken door met hen een democratische uitdaging aan te gaan. De jongeren gaan bezig met vraagstukken die zij zien in hun eigen leefomgeving en door middel van brainstormsessies proberen zij een concrete oplossing te bedenken voor deze problemen. Dit doen zij onder begeleiding van ervaringsdeskundigen.

- **Gezonde School**

[Home | Gezonde School](#)

Gezonde School helpt onderwijsprofessionals om gezond leren, leven en ontwikkelen van leerlingen en studenten vanzelfsprekend te maken. Via de Gezonde School kan de GGD op verschillende thema's ondersteuning bieden.

- **Energy Race**

[Home top - Energy Race](#)

Aan een Energy Race doen tien basisscholen uit een gemeente of regio mee. Voordat de wedstrijd begint, krijgen de leerlingen een inspirerende en interactieve gastles.. Tijdens deze lesleren ze alles over verschillende energiebronnen, energiegebruik en manieren om energie te besparen.

Na deze gastles gaan de deelnemende klassen vier weken lang aan de slag met hun eigen energiebesparingscampagne. Ze moedigen hun buurt aan om ook energiebesparende maatregelen te nemen in huis. Dit doen ze bijvoorbeeld door het ophangen van posters en het benaderen van de lokale media.

- **Beta Burgerschap**

beta burgerschap

Samenwerken aan Bèta Burgerschap' leert leerlingen uit basis en voortgezet onderwijs groepsgewijs beslissingen te nemen over oplossingen voor een maatschappelijk-technologisch vraagstuk. Deze vraagstukken (socio-scientific issues) zoals energietransitie, watertekorten en misstanden in de textielindustrie zijn niet op te lossen zonder enige kennis van wetenschap en techniek. Bèta burgerschap is daarom niet alleen burgerschapsvormend, maar ook beroepsvoorbereidend. Bedrijfsbezoeken, gastcolleges van experts en experimenten vormen mede hierom een belangrijk onderdeel van de leeractiviteiten.

- **Schoolpleinen van de toekomst**

schoolpleinen van de toekomst

Schoolplein van de Toekomst zet zich in voor nog meer groene schoolpleinen in de provincie Noord-Brabant. Een avontuurlijk plein dat de zintuigen prikkelt, aantrekkelijk is voor vogels en vlinders en waar kinderen leren over gezond en duurzaam leren eten.

- **Maatschappelijke Diensttijd: MDT Onderwijs**

Over MDT Onderwijs: [maatschappelijke diensttijd voor scholen](https://organisaties.doemeemetmdt.nl/sectoren/onderwijs) en organisaties.doemeemetmdt.nl/sectoren/onderwijs

Via MDT Onderwijs, Maatschappelijke Diensttijd voor scholen en onderwijsinstellingen (vo, mbo, hbo, wo), voeren jongeren tijdens onderwijstijd vrijwilligerswerk uit. Met een MDT-traject zetten zij zich in voor anderen, gedurende een periode van minimaal 80 uur in zes maanden. Hierdoor leren zij zichzelf beter kennen, ontwikkelen hun talenten en bouwen een netwerk op.

'MDT haalt onderwijs naar de praktijk en verbindt maatschappelijke organisaties aan het onderwijs'

Maatschappelijke diensttijd kan vaak goed gekoppeld worden aan leerdoelen van scholen. Het kan een concreet keuzevak vormen, maar ook invulling geven aan burgerschapsvorming, loopbaanoriëntatie of het profielwerkstuk. MDT haalt onderwijs zo naar de praktijk, en verbindt maatschappelijke organisaties aan het onderwijs.

Als school of onderwijsinstelling kan je je op verschillende manieren verbinden met MDT. Een van de manieren is om samen met een lokale MDT-aanbieder een MDT-traject aan te bieden tijdens schooltijd, onderwijstijd of in ruil voor studiepunten. Het MDT-traject kan bijvoorbeeld een invulling zijn van loopbaan-oriëntatie of burgerschap. MDT kan ook worden ingezet voor jongeren die dreigen uit te vallen in het reguliere onderwijs. Daarnaast kan je als onderwijsinstelling of school meedoen door leerlingen of studenten door te verwijzen naar MDT als curriculaire activiteit. Of door MDT-organisaties een podium te geven tijdens een lesuur, zodat leerlingen en studenten kennis kunnen maken met MDT.

Het [Landelijk Onderwijsplatform MDT](#) (LOM) informeert onderwijsprofessionals over de mogelijkheden van MDT binnen thema's als voortijdig schoolverlaten (VSV), studiekeuze, burgerschap en passend onderwijs. LOM maakt zichtbaar hoe MDT bijdraagt aan rijker onderwijs en duurzame toekomstkansen voor jongeren.

MDT kan in alle onderwijslagen – van ISK tot hoger onderwijs – een waardevolle aanvulling bieden.

- **IVN**

Scholen en kinderopvang - IVN

Voor het vergroenen van de school(plein) of klas, school tuinieren en de natuurlijke school.

Handige websites jongerenparticipatie en leerlingenparticipatie

- **IkBenGeweldig**

<https://www.njr.nl/projecten/ik-ben-geweldig>

Bij IkBenGeweldig van het NJR kunnen jongeren begeleiding en budget (max €1000) krijgen voor hun ideeën om iets te betekenen voor een ander

- **Jeugdparticipatie**

[Wat is jeugdparticipatie? | Nederlands Jeugdinstituut \(nji.nl\)](#)

[Aan de slag met jongerenparticipatie | Nederlands Jeugdinstituut \(nji.nl\)](#)

- **Leerlingenparticipatie**

Het NJi heeft verschillende kennisproducten opgeleverd over leerlingparticipatie:

- [Toolbox](#)
- [Kennisclips](#)
- [E-magazine](#)
- [Website](#)

Op de website van SLO: [leerlingenparticipatie - SLO](#)

- Voor basisscholen: [Leerlingenparticipatie en -inspraak - SLO](#)
- Voor het VSO: [Leerlingenparticipatie en -inspraak - SLO](#)

- **Jongerenparticipatie**

[Aan de slag met jongerenparticipatie | Nederlands Jeugdinstituut](#)

[NMFs_Jongerenparticipatie_Hoe-organiseer-je-dat.pdf \(natuurenmilieufederaties.nl\)](#)

[Handleiding voor en over jongerenparticipatie \(jeugdengezincentraal.nl\)](#)

2 Hoe maatschappelijk betrokken zijn leerlingen?

Maatschappelijke betrokkenheid gaat over de actieve deelname en verantwoordelijkheid van individuen in de samenleving. Het omvat het begrip van maatschappelijke kwesties, vrijwillige inzet voor het algemeen belang en het streven naar positieve verandering.

Uit de [Jongeren Betrokkenheidsmonitor 2021](#) van Young Impact, blijkt dat jongeren zeker maatschappelijk betrokken zijn. 86% van de jongeren heeft zich al wel eens vrijwillig voor iets of iemand heeft ingezet. 52% doet dat minstens 1 keer per half jaar en 17% doet dat minstens 1 keer per week. Jongeren maken graag iemand blij (44%). Ook vinden ze het fijn om iets te doen dat weinig moeite

kost, maar veel betekent voor een ander (40%). Daarnaast vindt 39% het belangrijk om iets te doen voor iets of iemand anders.

Jongeren weten echter vaak niet bij welke organisatie ze kunnen aankloppen om vrijwilligerswerk te doen, en hoe te beginnen. Dit wordt bevestigd door onderzoek van Andriessen, Melissen, Verbercht, & Iedema (2024). Daaruit blijkt dat jeugdigen wel degelijk maatschappelijk geëngageerde burgers zijn en een actieve bijdrage willen leveren, zeker als ze daarvoor uitgenodigd worden door volwassenen en het goede voorbeeld krijgen. Dat gebeurt nu onvoldoende, constateert Melissen.¹

3 Hoe draagt leerlingenparticipatie bij aan de ontwikkeling van kinderen

Door leerlingen te vragen naar hun eigen ideeën of ze te ondersteunen bij hun eigen ideeën, draag je ook bij aan leerlingenparticipatie.

Leerlingenparticipatie leidt niet alleen tot een meer weloverwogen uitkomst van processen, maar bereidt leerlingen ook voor op andere onderhandelingsprocessen die zij later in de maatschappij tegenkomen.

Het Nederlandse Jeugdinstituut (NJI) geeft een overzicht van **hoe leerlingenparticipatie bijdraagt aan de ontwikkeling van kinderen (basisscholen)**:

Participeren op jonge leeftijd is goed voor de ontwikkeling van eigenwaarde en het zelfvertrouwen;

Participeren biedt kinderen op jonge leeftijd al de kans om gebruik te maken van hun kennis, vaardigheden en mogelijkheden en zo hun talenten te ontdekken en te ontwikkelen;

Participeren kan kinderen helpen om communicatieve en sociale vaardigheden te ontwikkelen en zo te leren hoe ze zich kunnen uiten en kunnen samenwerken;

Door te participeren leren kinderen iets te vinden van hun omgeving en ervaren ze dat ze er invloed op kunnen uitoefenen;

Participeren stimuleert bij kinderen gezamenlijke verantwoordelijkheid en bevordert de ontwikkeling van zelfstandigheid bij (alledaagse) activiteiten;

Participeren zorgt ervoor dat kinderen kennis maken met vormen van samen leven en draagt bij aan hun betrokkenheid bij de wereld om hen heen;

(....)

Voor meer informatie: [Waarom waardevol - Basisonderwijs \(foleon.com\)](#)

4 Wat is Sociaal ondernemen en wat is de meerwaarde voor jongeren?

Wat is sociaal ondernemen?

Als leerlingen initiatief kunnen nemen en waarde kunnen creëren en zo verschil kunnen maken (het idee van leerlingen omzetten in maatschappelijk betrokken acties), leren deze leerlingen sociaal te ondernemen.

Tijdens sociaal ondernemen in de klas leren kinderen hoe je initiatief neemt, waarde creëert en een verschil maakt als actieve burger. De eigen ideeën en initiatieven van de leerlingen staan

daarbij centraal, welke ze om leren zetten in maatschappelijk betrokken acties. Zo kunnen ze bijvoorbeeld buurtactiviteiten organiseren om buurtbewoners meer met elkaar te verbinden. Of tassen van oude kleding maken met daarop een boodschap om minder fast fashion te kopen. Zo dragen leerlingen op een creatieve en ondernemende manier bij aan een duurzamere wereld ([zie duurzame ontwikkelingsdoelen](#)). [Mol & Van der Wal-Maris \(2021\). Kinderen als \(sociale\) changemakers.pdf](#)

¹ Bron: Betrokken Jeugd. Andriessen, I., Melissen, M, Verbercht, M, & Iedema, J. (2024). [Betrokken Jeugd](#). Fontys Pedagogiek en [‘Jongeren zijn wél maatschappelijk betrokken’](#)

Waar werk je aan via sociaal ondernemen in de klas?

Via sociaal ondernemen in de klas werk je onder andere aan de kerndoelen van burgerschap, kennis, vaardigheden en competenties.

Maatschappelijke betrokkenheid is expliciet opgenomen in de Nederlandse kerndoelen Burgerschapsonderwijs (SLO). Met onderwijs in sociaal ondernemerschap werk je effectief aan te behalen doelen in persoonsvorming en levensvaardigheden, terwijl leerlingen een verschil kunnen maken in het echte leven. (Bron: [Sociaalondernemenindeklas](#)).

Leerlingen leren meer dan alleen kennis en vaardigheden reproduceren. Tijdens het leren sociaal te ondernemen worden verschillende competenties ontwikkeld. De competenties die centraal staan zijn de volgende: compassie, empathie en zorgzaamheid, duurzaam denken, samenwerken en communiceren, leiderschap, ondernemen, kritisch en systemisch denken en waarderen (denkvaardigheden, [SLO](#)) om daarmee problemen op te lossen. Samenwerking (Leervoorwaardelijke vaardigheden, [SLO](#)) – tussen verschillende vakken, perspectieven en ervaringen – kan creativiteit aanwakken, vertrouwen opbouwen en leerlingen de vaardigheden geven die ze nodig hebben om te navigeren in een wereld die steeds meer met elkaar verbonden is.

Meer weten?

Wil je meer weten over het thema? Zie de [website](#) Sociaalondernemenindeklas.nl. Hier lees je wat sociaal ondernemen is en hoe het verbonden is aan competenties en doelen in het basisonderwijs. Verder vind je op de website onder andere ook heel wat werkvormen (voor basisscholen) gekoppeld aan een component van sociaal ondernemen met een stappenplan en voorbeeld. (Voor basisscholen)

Of bekijk de [leaflet 'Leren sociaal te ondernemen op de basisschool'](#) en het interview met de Lector Stella van der Wal-Maris, [Interview_Maatschappelijke-betrokkenheid-omzetten-in-maatschappelijk-handelen.pdf](#) met onder andere aansprekende voorbeelden.

In het artikel [Burgerschapsonderwijs: Beschouwing van twee aanpakken voor het vergroten van maatschappelijke betrokkenheid - Expertisepunt Burgerschap](#) van het expertisepunt burgerschap vind je een beschouwing van twee benaderingen voor burgerschapsonderwijs die zich richten op het vergroten van maatschappelijke betrokkenheid op de basisschool: Bèta Burgerschap van Saxion en Onderwijs in Sociaal Ondernemerschap.

5 Het waarom via de Pedagogiek van de Hoop

De nieuwsberichten schetsen vaak een somber toekomstperspectief. Volgens hoogleraar pedagogiek Micha de Winter brengt dit voor opvoeders de verantwoordelijkheid met zich mee om voor kinderen en jongeren nieuwe hoop te creëren. In 2017 zette hij dat met de term 'de pedagogiek van de hoop' op de kaart.

Door in te zetten op de maatschappelijke betrokkenheid van leerlingen, geef je de leerlingen handelingsperspectief. Het bieden van handelingsperspectief is een belangrijk element van de Pedagogiek van de Hoop.

Belangrijke principes daarvan zijn aan te duiden met de afkorting HOOP:

Handelingsperspectief bieden. Leer kinderen en jongeren een onderzoekende en nieuwsgierige houding aan, waarin ze zelf en met elkaar op zoek gaan naar achtergronden, bronnen, argumenten en mogelijke oplossingen.

Onderbreek al te snelle oordelen. Vraag van kinderen en jongeren hun eigen argumenten op een rij te zetten en zich te verplaatsen in de argumenten en gevoelens van de ander, ook als je het met elkaar oneens bent. Organiseer daarom ook ontmoetingen tussen mensen met verschillende meningen.

Optimisme voorleven. Leef als opvoeder optimisme voor en werk hoopvol samen aan de toekomst.

Participatie bevorderen. Stimuleer actieve participatie van kinderen en jongeren, zodat ze leren mee te doen én omdat de democratische samenleving bestaat bij gratie van een actieve deelname van iedereen.

(NJI, [Pedagogiek van de hoop | Nederlands Jeugdinstituut](#)).

Het is dus van belang om het in het onderwijs, naast een goede kennisoverdracht ook een actiegerichte benadering met een hoopvol toekomstperspectief. Voor meer informatie hierover, lees: [Welke rol spelen professionals in het onderwijs? | Nederlands Jeugdinstituut](#)

Voor meer informatie over *Opgroeien en opvoeden in tijden van klimaatverandering*, *Samen werken aan een pedagogisch en hoopvol perspectief*, met onder andere het hoofdstuk De uitdaging van klimaatverandering voor onderwijs en jeugdprofessionals, lees: [Opgroeien en opvoeden in tijden van klimaatverandering](#)

6 Hoe past inzetten op maatschappelijke betrokkenheid van de leerlingen binnen de taken van de school?

Burgerschap via maatschappelijke betrokkenheid

SLO heeft definitieve conceptkerndoelen [gepubliceerd](#) voor het leergebied burgerschap. Dit leergebied burgerschap valt uiteen in drie domeinen: *Democratische oefenplaats*, *Samenleven in een democratische rechtsstaat* en *Vormgeven aan democratische en maatschappelijke betrokkenheid*.

Het thema maatschappelijke betrokkenheid past bij het conceptkerndoel 'De leerling doet ervaring op met democratische en maatschappelijke betrokkenheid'.

Bron: [Maatschappelijke betrokkenheid - Expertisepunt Burgerschap](#)

Onder het domein 'Vormgeven aan democratische en maatschappelijke betrokkenheid' valt het kerndoel 'De leerling doet ervaringen op met democratische en maatschappelijke betrokkenheid'. Met als doel 'De leerling verkent mogelijkheden om bij te dragen aan de samenleving' (primair en speciaal onderwijs) en 'De leerling verkent en reflecteert op mogelijkheden om bij te dragen aan de samenleving.' (Voortgezet en voortgezet speciaal onderwijs).

Hierbij het gaat om 'ervaringen opdoen met verantwoordelijkheid nemen voor en bijdragen aan het welzijn van anderen; verkennen van/ reflecteren op mogelijkheden om vanuit eigen idealen (of overtuigingen) bij te dragen aan de samenleving, nu en in de toekomst'.

Daarnaast is het kerndoel bij het thema Democratische oefenplaats: 'De school geeft vorm aan de democratische oefenplaats; De school stimuleert sociale en maatschappelijke competenties van leerlingen'. Het gaat hierbij onder ander om: 'stimuleren van sociale vaardigheden en kritische denkvaardigheden' en het 'aanbieden van activiteiten die sociale cohesie en actief burgerschap stimuleren'.

Burgerschap gaat niet zo zeer over het vinden van 'de goede' antwoorden (bijvoorbeeld het streven naar meer duurzaamheid), maar om het leren inzien dat er verschillende opvattingen over vraagstukken zijn en hoe je je daartoe kunt verhouden. Hierin heeft maatschappelijke betrokkenheid een belangrijke rol: leerlingen leren om elkaar de ruimte te kunnen bieden om mee te kunnen doen in de samenleving; en dat niet iedereen in dezelfde positie zit, dezelfde belangen en waarden heeft en er ongelijke posities bestaan.

Leerlingparticipatie draagt bij aan burgerschapsonderwijs door de kennis, vaardigheden en ervaringen te stimuleren die kinderen helpen om actieve burgers te worden. Meer lezen over leerlingparticipatie en burgerschapsonderwijs:

[Burgerschapsonderwijs - Basisonderwijs \(foleon.com\)](#)

Meer informatie

Voor meer informatie over de **definitieve conceptkerndoelen burgerschap**: [Definitieve conceptkerndoelen burgerschap en digitale geletterdheid](#)

Voor meer informatie over maatschappelijke betrokkenheid in het **gespecialiseerd onderwijs**: [Maatschappelijke betrokkenheid in het gespecialiseerd onderwijs](#)

Voor meer informatie over de verhouding tussen de **kerndoelen en de wettelijke burgerschapsopdracht**: [Burgerschapsonderwijs – wat zijn de huidige verplichtingen en welke veranderingen komen eraan? | Publicatie | Rijksoverheid.nl](#)

Handreikingen:

Basisscholen: In het [Handboek Burgerschapsonderwijs Voor het primair onderwijs](#) van ProDemos kijken ze hoe we de omgeving van de school kunnen betrekken bij burgerschap en kunnen benutten om burgerschapservaringen op te doen, zodat het voor leerlingen makkelijker wordt om de geleerde lessen van school mee te nemen de samenleving in. Door de omgeving van de school te benutten kun je leerlingen ook leren over democratisch samenleven aan de hand van ervaringen. Zij kunnen daardoor leren op welke manier zij inspraak en invloed kunnen uitoefenen op hun omgeving, hoe zij kunnen bijdragen aan democratische processen en wat het betekent om zorg voor elkaar en verbondenheid te ervaren.

Ze geven tips en voorbeelden over hoe je de fysieke omgeving en/ of de buurtgenoten van de school kan gebruiken voor het werken aan verantwoordelijkheidsgevoel, vertrouwen in eigen kunnen, samenwerken aan een betere leefomgeving (vanaf pagina 183).

Middelbare scholen: In het [Handboek Burgerschapsonderwijs Voor het voortgezet onderwijs](#) bespreken ze hoe je gesprekken over maatschappelijk uitdagende onderwerpen kan gebruiken om het burgerschap van je leerlingen te ontwikkelen. Het hoofdstuk zit niet alleen vol tips, maar ze leiden je ook langs afwegingen die je kan maken, zodat je zelf kan bepalen wat de beste aanpak is. Ze leggen ook uit waarom het bespreken van maatschappelijk uitdagende onderwerpen zoveel makkelijker wordt als je niet alleen kijkt naar wat je als docent kan, maar ook naar wat je school en je leerlingen kunnen doen om hier beter in te worden.

Inzetten op maatschappelijke betrokkenheid & Executive functies

Executieve functies zijn de regelfuncties van de hersenen die nodig zijn om doelgericht en aangepast gedrag te kunnen uitvoeren. Ze spelen een belangrijke rol bij het presteren op school. In situaties waarin routinematig gedrag niet voldoende is, zijn executieve functies noodzakelijk om tot een optimale prestatie te komen. Dit geldt vooral in situaties waarin planning en besluitvorming vereist zijn. ([Executieve functies - SLO](#)).

Door in te zetten op maatschappelijke betrokkenheid en leerlingen hier acties laat ondernemen, werken leerlingen (mogelijk) aan de volgende executieve functies:

- **Taakinitiatie:** Het vermogen om zonder dralen met projecten te beginnen, op tijd, op efficiënte wijze)Planning/prioritering: De vaardigheid om een plan te bedenken om een doel te bereiken of een taak te voltooien. Hierbij moet je ook in staat zijn beslissingen te nemen over wat belangrijk en wat niet belangrijk is.
- **Organisatie:** Het vermogen om dingen volgens een bepaald systeem te arrangeren of te ordenen.
- **Timemanagement:** Het vermogen om in te schatten hoeveel tijd je hebt, hoe je die kunt indelen en hoe je je aan tijdslimieten en deadlines kunt houden.
- **Doelgericht doorzettingsvermogen:** Het vermogen om een doel te formuleren, dat te realiseren en daarbij niet afgeleid of afgeschrikt te worden door andere behoeften of tegengestelde belangen.
- **Flexibiliteit:** De vaardigheid om plannen te herzien als zich belemmeringen of tegenslagen voordoen, zich nieuwe informatie aandient of er fouten gemaakt worden; het gaat daarbij om aanpassing aan veranderende omstandigheden. (zie het model van Dawson en Guare*. In hun boek Slim maar... uit 2009 en [Werken aan executieve functies - SLO](#)).

LOB: Loopbaanoriëntatie -en begeleiding

Onder Loopbaanoriëntatie -en begeleiding (LOB) verstaan we het geheel van begeleiding en activiteiten waarmee de school leerlingen tijdens hun schoolloopbaan ondersteunt bij het leren maken van loopbaan- en studiekeuzes.

Door het ontwikkelen van loopbaancompetenties leert een jongere loopbaankeuze te maken en krijgt hij/zij meer inzicht in zichzelf en in zijn of haar mogelijkheden op de arbeidsmarkt en toekomstperspectief.

Door de leerling (onder begeleiding) zelf activiteiten te laten ondernemen en/of organiseren, werk je aan de volgende loopbaancompetenties:

- Kwaliteitenreflectie (wat kan ik het beste en hoe weet ik dat), zeker als de leerlingen feedback krijgen en gevraagd worden om op hun eigen acties en kwaliteiten te reflecteren.
- Motievenreflectie (waar ga en sta ik voor en waarom dan?), ze leren wat hen voldoening geeft, wat ze leuk en interessant vinden om te doen en waar ze waarden aan hechten.
- Werkexploratie (waar ben ik het meest op mijn plek en waarom daar?), als er samengewerkt wordt met organisaties en/of bedrijven, leren ze al meer over organisatiecultuur en het werkveld.
- Netwerken (wie kan mij helpen mijn doel te bereiken en waarom die mensen?), als er samengewerkt wordt met organisaties en/of

bedrijven, zetten ze stappen in het opbouwen van een netwerk.

Expertisepunt LOB

Leerlingenraad

Samenwerking met de 'reguliere' leerlingenraad ligt voor de hand. Naast dat de leerlingenraad om ideeën en medewerking gevraagd kan worden, kunnen andere leerlingen ook de leerlingenraden helpen. Alle keuzes die gemaakt worden door de leerlingenraad, hebben namelijk iets te maken met maatschappelijke impact en duurzaamheid. Hoe kunnen nieuwe activiteiten en acties, vanuit de leerlingenraad of school (waar input van de leerlingenraad bij gevraagd wordt) het beste georganiseerd worden, met zo min mogelijk of zelfs positieve impact voor de omgeving (mens en natuur).

Voorbeelden hierbij zijn:

- [Giga-groenproject leerlingenraad - Bergse Zonnebloem \(debergsezonnebloem.nl\)](#)
- [Scholierenkoepel | Organiseer duurzame acties met je leerlingenraad: 8 inspirerende ideeën](#)

Andere inhoudelijke vakken

Mens en Maatschappij

SLO heeft definitieve conceptkerndoelen [gepubliceerd](#) voor het leergebied Mens & Maatschappij. Dit leergebied valt uiteen in vier domeinen, waarbij het eerste domein 'Vraagstukken en perspectieven' bevat, waaronder het kerndoel 'De leerling onderzoekt vraagstukken over mens en samenleving' het subdoel 'De leerling onderzoekt maatschappelijke vraagstukken' (primair en speciaal onderwijs) 'en evalueert mogelijke oplossingen' (voorgezet en voortgezet speciaal onderwijs).

Meer informatie over de (actualisatie) kerndoelen en examenprogramma's, zie [Actualisatie kerndoelen en examenprogramma's - SLO](#) en [Vakportaal mens en maatschappij - SLO](#)

Mens en Natuur

SLO heeft definitieve conceptkerndoelen [gepubliceerd](#) voor het leergebied Mens & Natuur. Dit leergebied valt uiteen in vier domeinen, waarbij het eerste domein Natuurwetenschappen en technologie heet. Het eerste kerndoel bij dit domein is dat 'De leerling verkent de wereld vanuit natuurwetenschappelijk en technologisch perspectief', waarbij 'De leerling verkent de leefomgeving en onderzoekt vraagstukken uit de leefomgeving' (primair en speciaal onderwijs) en 'De leerling verkent de leefomgeving en onderzoekt vraagstukken uit de wereld' (voorgezet en voortgezet speciaal onderwijs).

Meer informatie over de (actualisatie) kerndoelen en examenprogramma's, zie [Actualisatie kerndoelen en examenprogramma's - SLO](#) en [Vakportaal mens en natuur - SLO](#)

7 Thema's waar leerlingen mee aan de slag kunnen

Maatschappelijk betrokkenheid is een breed begrip, waarbij leerlingen zich kunnen inzetten op veel terreinen. De 17 doelen van de Sustainable Development Goals en bijvoorbeeld Eco-Schools hebben thema's benoemd die ter inspiratie kunnen dienen. Scholen kunnen zelf een thema kiezen die bij de eigen school past.

De 17 doelen van de Sustainable Development Goals

De 17 doelen van de Sustainable Development Goals zijn belangrijke thema's waar leerlingen actief aan kunnen bijragen. De doelen richten zich op onderwijs, gezondheidszorg en fatsoenlijke banen voor iedereen en het beschermen van de oceanen, bossen en volledig natuurlijke habitats. Ze schetsen een beeld van toekomstvisie waarin vooruitgang iedereen ten goede komt, klimaatverandering wordt tegengegaan en mensen in vrede en welvaart kunnen leven. Het unieke karakter van de SDG's betekent dat ze met elkaar verbonden zijn: vooruitgang boeken op het ene doel leidt vaak tot vooruitgang op een ander doel, of soms zelfs op meerdere.

Voor meer informatie, zie de website van [SDG Nederland](#).

Thema's Eco-Schools

- Klimaat
- Natuur
- Water
- Energie
- Vervoer
- Voedsel
- Afval (zoals Afvalscheiding)
- Spullen (zoals inkoop van school)
- Geld & Mensen

Om duurzame ontwikkeling praktisch en concreet te maken voor Eco-teams, gebruikt Eco-Schools (Eco-Schools is een programma voor scholen die met leerlingen werk maken van duurzaam denken en doen) tien thema's, gebaseerd op de Sustainable Development Goals. Zie ook hun [website](#).

DUURZAME ONTWIKKELINGS DOELSTELLINGEN

Voor alle inspirerende voorbeelden speciale dank aan:

Jacqueline van Meurs & Roos Hartman, Enschedese Schoolvereniging
Ragne van Engelen, Libréon
Thijs van der Meulen, Adviseur Educatie en Participatie, SME
Mart Broen, Projectcoördinator (Twente), Stichting Move
Johan de Boer, vakdocent bij Firda, creatief vakman
Jeroen van Es, Alfrink college
Astrid Rienks, Stellingwerf College
Annemieke Visser, Stichting Tienskip
Niek van Deelen & Arwin Schippers leerlingen van Mariendael.
Cynthia Hegeman en Sherif & Mark, O.S.G. De Hogeberg
Heleentje Swart, Programmaleider Spark the Movement
Marieke Brugman, Nederlandse UNESCO Commissie
Laura Smakman, Marnix Academie
Marleen Kant, Directeur UNESCO Kindcentrum De Ontluiking
Romy Slangen, Julianaschool

Dit is een uitgave van het Programma Klimaat & Energie
van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Hoofdredactie: Anne Schmidt

Redactie: Arjen de Boer, Sanne van der Drift

Vormgeving: Xerox

Fotografie: van de betrokken scholen en de beeldbank

Redactieadres: Dienstpostbus Programma Klimaat & Energie: klimaatenergie@minocw.nl

Rechten: Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen, vermenigvuldigd, of gereproduceerd
zonder schriftelijke toestemming van de redactie en/of andere auteursrechthebbenden.